

Banku sektora transformācija Eiropas Savienībā un Ziemeļeiropā un tās ietekme uz sektora konkurenci Latvijā

Gundars Bērziņš
Ramona Rupeika – Apoga
Jānis Priede
Elmārs Kehris

Programmu daļēji finansē
Eiropas Parlaments, un pētījuma
autori ir atbildīgi par saturu

Pētījuma autori:

Prof. Dr. Gundars Bērziņš, Latvijas Universitāte

Prof. Dr. Ramona Rupeika – Apoga, Latvijas Universitāte

Prof. Dr. Jānis Priede, Latvijas Universitāte

Mg. soc. Elmārs Kehris, Ekonomistu apvienība

Pētījuma pasūtītājs:

Eiropas konservatīvo un reformistu partija (ECR Party) ir Eiropas vadošā konservatīvo kustība. Kopš partijas dibināšanas 2009. gadā ar vairāk nekā 40 politiskajām partijām, tajā skaitā ārpus ES, un aktīvu pārstāvniecību Eiropas Parlamentā, Eiropas Padomē, Reģionu komitejā un NATO parlamentārajā asamblejā partija ir stingri iestājusies par ES vienoto tirgu, ES nacionālo demokrātiju nozīmīgumu ES lēmumu pieņemšanā un transatlantiskās partnerības lomu Eiropas Savienībā.

Pētījuma atbalstītāji:

Eiropas Parlaments

Pētījums saņēma Eiropas Parlamenta daļēju finansiālu atbalstu. Vienīgā atbildība ir autoram, un Eiropas Parlaments nav atbildīgs par tajā ietvertās informācijas jebkādu izmantošanu.

Pētījuma 1., 2. un 3.nodaļas izstrāde notika ar Eiropas konservatīvo un reformistu partijas (ECR Party) un Eiropas Parlamenta atbalstu.

Priekšvārds

Ojārs Kehris

Dr. oec.

Biedrības “Ekonomistu apvienība 2010” prezidents

Banku sektora veiksmīga un stabila darbība ir būtiska, lai nodrošinātu uzņēmējdarbības atbalstu, inovāciju veicināšanu un sabiedrības piekļuvi svarīgiem finanšu pakalpojumiem. Tas visums veicina ilgtermiņa ekonomisko izaugsmi. Tomēr, ja banku sistēma kļūst nestabila, nekonkurētspējīga vai nepieejama, tas var negatīvi ietekmēt uzņēmumu attīstību, cilvēku dzīves kvalitāti un valsts ekonomikas izaugsmi, padarot to stagnējošu un nekonkurētspējīgu. Lai risinātu šīs problēmas un uzlabotu banku sektora efektivitāti, ir svarīgi saprast galvenos

izaicinājumus, ar kuriem saskaras mūsu reģions, un identificēt iespējas to pārvarēšanai. Tāpēc Ekonomistu Apvienība papildus ES un Ziemeļeiropas pētījumam speciāli izpētīja arī problemātiku un iespējas saistītas ar Latvijas banku sektoru. Pētījuma mērķis ir sniegt visaptverošu izpratni ikvienam par banku sektora stāvokli un tā attīstības perspektīvām, kas veicinās diskusijas un politikas veidošanu Latvijas ilgtspējīgai attīstībai.

Gundars Bērziņš

Profesors, Dr. admin.

Latvijas Universitātes rektors

Globālā ekonomika pēdējās desmitgadēs ir saskārusies ar virkni nopietniem izaicinājumiem, būtiski ietekmējot Eiropu un arī Baltijas jūras reģionu. Viens no pēdējiem un nozīmīgākajiem ir Krievijas – Ukrainas kara radītā enerģētikas krīze un tam sekojošā inflācija, kas būtiski ietekmēja gan mājsaimniecības, gan uzņēmumus. Krīzes vienmēr ir iespēja paraudzīties uz lielāku sistēmu darbību efektivitāti un šoreiz, pateicoties procentu likmju straujam

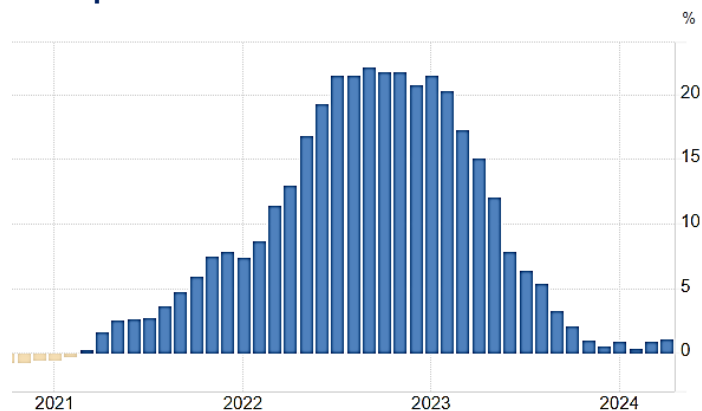
kāpumam, sabiedrības uzmanības lokā nonāca monetārā politika un banku sektors. Ilgtspējīga ekonomikas attīstība nav iedomājama bez atbilstošām investīcijām un finansējuma izglītībā un pētniecībā, uzņēmējdarbībā un nozaru attīstībā. Bankām un finanšu institūcijām ir būtiska loma ekonomikas attīstības veicināšanā, piedāvājot sabiedrībai nepieciešamo kapitālu un finanšu pakalpojumus. Ar pētījumu vēlamies veicināt cilvēku izpratni par ekonomiskajiem procesiem, to ietekmi uz sabiedrību, kā arī uzsvērt politikas veidotāju lēmumu nozīmi banku sektora ilgtspējīga attīstībā.

Kopsavilkums

Inflācija un dzīves dārdzība

Sabiedrības interese par makroekonomikā notiekošajiem procesiem un inflāciju strauji pieauga, kad Eiropa saskārās ar strauju cenu pieaugumu. Krievijas iebrukums Ukrainā atstāja būtisku ietekmi uz enerģijas cenām un inflācija 2022. gada rudenī sasniedza līmeni, kāds nebija pieredzēts **40 gadus**. **Eiropas Savienībā inflācija sasniedza 11,4%, bet Latvijā pat 22,2%, kas bija viens no augstākajiem rādītājiem Eiropā.**

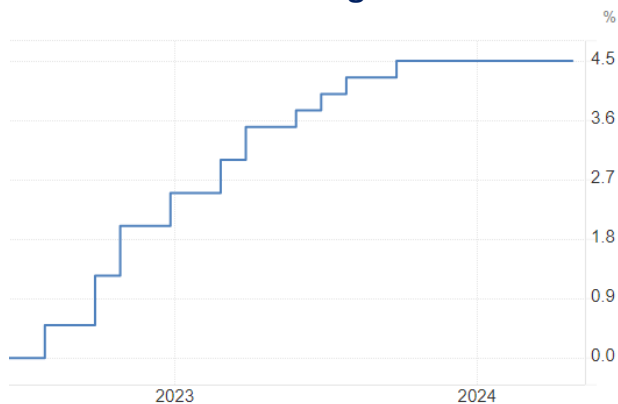

Gada inflācija Latvijā, %

Procentu likmes, ikmēneša maksājumi un bankas

Cīņā ar augsto inflāciju, Eiropas Centrālā banka pakāpeniski palielināja procentu likmes, kā rezultātā **palielinājās procentu maksājumi mājāsaimniecībām un uzņēmumiem** kredītiem ar mainīgo procentu likmi. Šī situācija būtiski palielināja **sabiedrības interesi par banku sektoru un konkurences intensitāti tajā, banku peļņu**, kā arī nosacījumiem ar kādiem tiek izsniegti kredīti.

Eiropas Centrālās bankas noteiktās galvenās refinansēšanas procentu likmes

Banku sektora galvenie izaicinājumi un transformācijas process

Pēdējā desmitgadē banku sektors ir piedzīvojis būtiskus izaicinājumus un transformācijas procesus šādās jomās:

Stabilitātes atjaunošana pēc finanšu krīzes: 2008.-2009. gada finanšu krīze būtiski ietekmēja banku sektoru, un pēdējā desmitgadē uzmanība tika pievērsta stabilitātes atjaunošanai.

Covid-19 un digitalizācija: pēdējos gados digitalizācija ir kļuvusi par galveno tendenci banku nozarē, un Latvijas bankas nav izņēmums.

Regulatora uzraudzības pastiprināšanās: pēc globālās finanšu krīzes tika ievērojami pastiprināta regulatora uzraudzība banku sektorā.

Nākošajā desmitgadē banku sektora izaicinājumi un transformācijas process turpināsies tajās pašās jomās, kā līdz šim, taču papildus uzmanība būs vērsta uz:

Regulējums: regulējuma loma saglabāsies būtiska arī turpmāk, radot bankām administratīvā sloga un ar to saistīto izmaksu vadības izaicinājumu

Digitālā transformācija: tehnoloģijas turpinās ietekmēt banku darbību, piemēram, mākslīga intelekta plašāka izmantošana, radot ne tikai jaunas iespējas, bet arī jaunus izaicinājumus saistībā ar datu drošību un kibernetizāciju.

ESG un klimata jautājumi: uzņēmējdarbības ilgtspējai un vides, sociālajiem un pārvaldības (ESG) faktoriem būs jāpievērš arvien lielāka uzmanība, un bankām ir jāpielāgo savas stratēģijas, lai atbilstu šīm prasībām.

Papildus specifiskie izaicinājumi Latvijai:

Reģionālie ģeopolitiskie riski: ģeopolitiskā situācija reģionā var izraisīt Latvijas valsts riska prēmijas palielināšanos, kas savukārt var novest pie augstākām aizņemšanās izmaksām.

Demogrāfiskās problēmas: Latvijas iedzīvotāju skaita samazināšanās radīs virkni problēmu banku sektoram, kas varētu ietekmēt tā izaugsmes perspektīvas un ilgtermiņa stabilitāti.

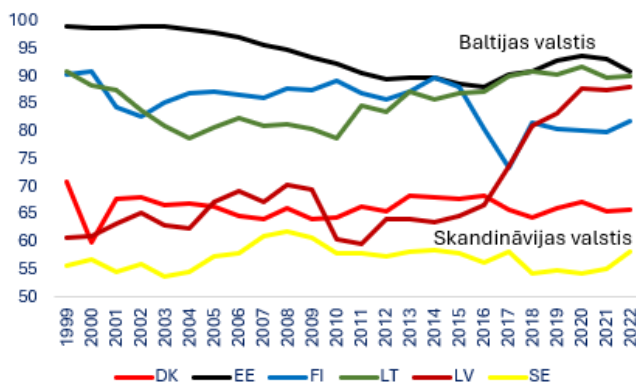

Zems finanšu pratības līmenis gan māsaimniecībās, gan uzņēmumos.

Banku sektora koncentrācijas pakāpe

Stratēģisko ārvalstu investoru ienākšana lielākajās Baltijas bankās padarījusi nozari **noturīgāku pret ārējiem satricinājumiem, bet aktualizēja jautājumu par banku konkurenci**. Ņemot vērā ārvalstu īpašniekiem piederošo banku ievērojamo klātbūtni, **koncentrācijas līmenis Baltijas valstu banku sektorā ir augsts**. Šī augstā koncentrācija liecina par zemāku konkurences līmeni, īpaši salīdzinājumā ar Skandināvijas valstīm un ES vidējo rādītāju.

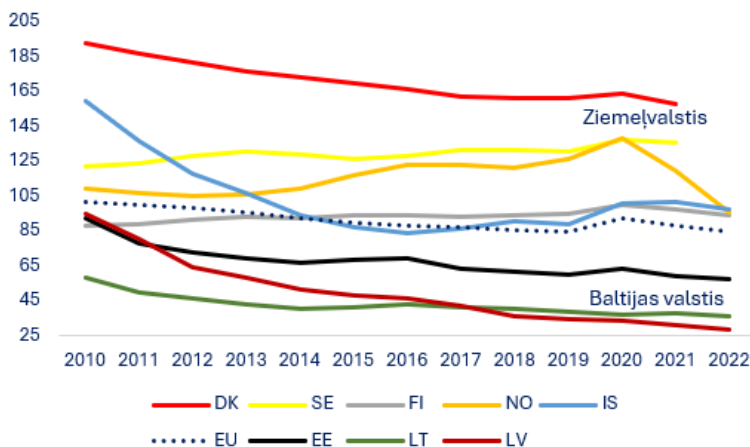

Piecu lielāko banku īpatsvars kopējos aktīvos no 1999.g. - 2022.g., %

Konservatīva kreditēšanas prakse

Baltijas banku iekšzemes kreditēšana privātajam sektoram ir sistemātiski zemāka par ES vidējo rādītāju, un **Latvijai ir zemākie rādītāji**. Baltijas valstu bankas ievēro **konservatīvu kreditēšanas praksi** un lielāku noguldījumu daļu tur likvidos aktīvos, lai nodrošinātu pietiekamu likviditāti un pārvaldītu riskus. **Finanšu sektora “kapitālais remonts” arī ir ieviesis korekcijas banku “risku apetīti”**.

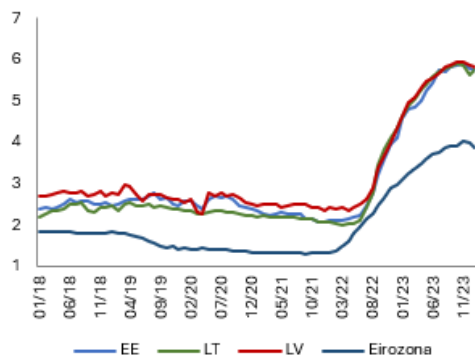

Banku iekšzemes aizdevumi privātajam sektoram (% no IKP) no 2010.-2022., %

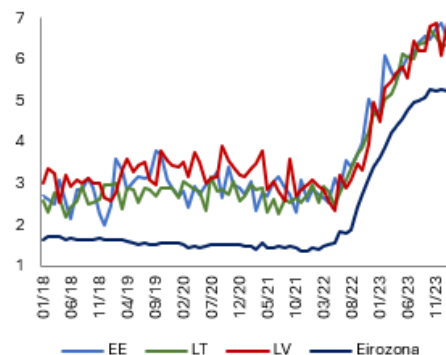
Kredīta cena

Gan mājsaimniecības, iegādājoties mājokli, gan uzņēmumi Baltijas valstīs maksā vairāk nekā vidēji eirozonā. Augstas procentu likmes potenciāli norāda uz problēmām, kas saistītas ar veselīgas konkurences trūkumu finanšu nozarē. Ja **konkurence starp bankām konkrētā tirgū ir ierobežota, tām var būt mazāka motivācija piedāvāt aizņēmējiem konkurētspējīgas procentu likmes un citus izdevīgus nosacījumus**. Konkurences trūkums var radīt situāciju, ka **bankas var saglabāt augstākas procentu likmes, nebaudoties zaudēt klientus konkurētspējīgāku aizdevēju labā**.

Mājsaimniecību aizņemšanās izmaksas mājokļa iegādei, %

Uzņēmumu aizņemšanās izmaksas, %

Aizņēmuma izmaksas mājsaimniecībām un uzņēmumiem Baltijas valstīs un Eirozonā no 2018.-2024(01.), %

Papildus konkurences faktoram banku sektorā, kritiski jāvērtē arī citi faktori, piemēram, **uzņēmumu un privātpersonu pieprasījuma samazinājums pēc kredītiem**, ko izraisījuši tādi būtiski iemesli, kā ekonomiskā nenoteiktība, patērētāju vēlmes vai **alternatīvas finansēšanas iespējas** nebanku sektorā, kā arī aizvien aktīvāka neobanku darbība, kas pakāpeniski paplašina savu pakalpojumu klāstu arī kreditēšanā.

Banku sektora konkurences veicināšanas iespējas

Finanšu ekspertu aptauja uzrāda šādus galvenos risinājumus banku sektora konkurences veicināšanai:

Ēnu ekonomikas efektīva mazināšana. Lai gan valsts aktīvi strādā pie ēnu ekonomikas apkarošanas plāniem, tomēr realizācija neatstāj vēlamu efektu. **Būtiska ēnu ekonomikas mazināšana veicinās kreditēšanas aktivitāti.**

Nevēlamas komercprakses mazināšana. Konkurences padomes darbs ir būtisks, konstatējot dažādas negodīgas komercprakses, piemēram, **kartelus**. Šī ir būtiska aktivitāte, kas veicinās kreditēšanu šobrīd problemātiskajās nozarēs.

Regulatora darba sabalansētība. Lai gan “lielās bankas” uzrauga Eiropas Centrālā banka un prasību apjoms aizvien pieaug, tomēr “mazo banku” uzraudzība Latvijā ir vietējā regulatora pārziņā un tas dod iespēju regulatoram, interpretējot un piemērojot normas (**riska diversificēta pieeja**), veicināt “mazo banku” attīstību Latvijas tirgū, līdz ar to konkurences veicināšanu.

Valsts dalība tirgus nepilnību novēršanā. Kreditēšana Latvijā saskaras ar zināmām nepilnībām, kur privātajām bankām ir pārāk liels risks, līdz ar to **valsts loma ir būtiska šādu tirgus nepilnību novēršanā un riska pārdalē**, piemēram ar *ALTUM* palīdzību.

Fintech un neobankas veicina konkurenci finanšu pakalpojumu tirgū, piedāvājot vienkāršus un pieejamus pakalpojumus, piemēram, maksājumus, maksājumu kartes un pamata ieguldījumus. Tomēr sarežģītākus un personalizētākus pakalpojumus, piemēram, kreditēšanu un ieguldījumu konsultācijas, joprojām galvenokārt piedāvā tradicionālās bankas. **Ilgtermiņā fintech un neobankas ienāks arī patēriņa un hipotekāro kredītu tirgū.**

Finanšu pratība mājsaimniecībām un uzņēmumiem. Kreditēšanas tirgus kvalitatīvam piedāvājuma ir nepieciešams arī kvalitatīvs pieprasījums. Mājsaimniecību zināšanas par personīgajām finansēm ir būtiskas, lai veicinātu personīgo labklājību finanšu tirgos. Arī uzņēmumu finanšu pratība, kas balstās efektīvā finanšu pārvaldība un uzņēmējdarbības stratēģiskā attīstībā ir priekšnoteikums veiksmīgai finanšu tirgu piedāvāto iespēju izmantošanai.

1. nodaļa

Banku sektora attīstību ietekmējošie faktori un attīstība Eiropas Savienībā un Ziemeļeiropā

Attēls veidots Microsoft Copilot

1. nodaļa. Banku sektora attīstību ietekmējošie faktori un attīstība Eiropas Savienībā un Ziemeļeiropā

Nesenās finanšu svārstības globālajā banku sektorā ir pastiprinājušas ar monetāro politiku un inflāciju saistītās problēmas, palielinot sarežģījumus, ko radījuši dažādi ekonomiskie satricinājumi, piemēram, Covid uzliesmojums, Krievijas un Ukrainas karš un pieaugošā inflācija. Bankām un finanšu iestādēm ir būtiska loma ekonomiskās izaugsmes un attīstības veicināšanā, piedāvājot kapitālu un finanšu pakalpojumus, kas ļauj uzņēmumiem un privātpersonām attīstīties. Bankas atbalsta ekonomikas attīstību, un tām ir tieša ietekme uz kopienām.

1.attēls. Banku sektora nozīme ekonomikas attīstībā¹

Infrastrukturā un citu investīciju projektu finansēšana: Viens no veidiem, kā bankas atbalsta ekonomikas attīstību, ir finansējuma nodrošināšana infrastruktūras projektiem.

¹ Pradeep Kumar Kondapalli, Importance of Banking in Economic Development, 2023

Infrastruktūra ir būtiska ekonomikas izaugsmei, un tai ir vajadzīgi ievērojami ieguldījumi. Bankas palīdz finansēt liela mēroga projektus, piemēram, ceļus, tiltus un lidostas, kas var nodrošināt darbvietas, palielināt produktivitāti un veicināt ekonomikas izaugsmi. Nodrošinot finansējumu šiem projektiem, bankas palīdz stimulēt ekonomisko attīstību un radīt iespējas kopienām.

Finansiālās iekļaušanas veicināšana: finansiālā iekļaušana ir ideja, ka ikvienam ir jābūt piekļuvei finanšu pakalpojumiem neatkarīgi no ienākumu līmeņa vai ģeogrāfiskās atrašanās vietas. Bankas veicina finansiālo iekļaušanu, piedāvājot produktus un pakalpojumus, kas ir pielāgoti finansiāli mazāk iekļautas sabiedrības vajadzībām, piemēram, mobilo banku un mikrofinansējumu. Veicinot finansiālo iekļaušanu, bankas palīdz samazināt nabadzību, veicināt ekonomikas attīstību un veidot noturīgākas kopienas.

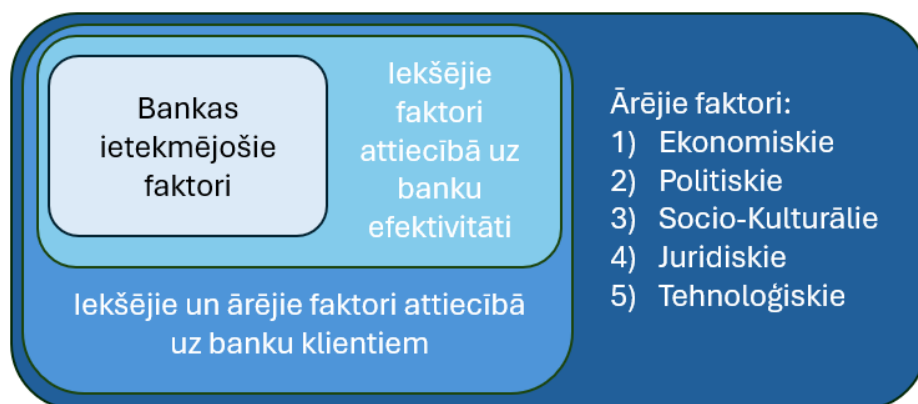
Starptautiskās tirdzniecības atbalstīšana: bankām ir izšķiroša nozīme starptautiskās tirdzniecības atbalstīšanā, nodrošinot kredītus, tirdzniecības finansēšanu un citus pakalpojumus, kas palīdz atvieglot pārrobežu darījumus. Atbalstot starptautisko tirdzniecību, bankas palīdz veicināt ekonomikas izaugsmi un attīstību, kā arī veicina lielāku globālo sadarbību un sapratni.

Atbalsts mazajiem uzņēmumiem: mazie uzņēmumi bieži vien ir vietējās un reģionālās ekonomikas dzinējspēks. Bankas atbalsta šos uzņēmumus, nodrošinot piekļuvi kapitālam un kredītiem, kā arī citiem finanšu pakalpojumiem, piemēram, skaidras naudas pārvaldībai un algu apstrādei. Atbalstot mazos uzņēmumus, bankas palīdz radīt darbvietas, stimulē ekonomikas izaugsmi un veicina uzņēmējdarbību.

Uzkrājumu un ieguldījumu veicināšana: bankām ir svarīga loma uzkrājumu un ieguldījumu veicināšanā, kas ir būtiski ekonomikas izaugsmei un attīstībai. Piedāvājot krājkontus un ieguldījumu produktus, bankas palīdz privātpersonām un uzņēmumiem veidot labklājību un plānot savu nākotni. Tas savukārt palīdz stimulēt ekonomisko izaugsmi un attīstību.

Visbeidzot, banku loma ekonomikas attīstībā ir daudzšķautņaina un būtiska. Bankas spēj veicināt ekonomikas izaugsmi un attīstību, finansējot infrastruktūras projektus, atbalstot mazos uzņēmumus, veicinot finansiālo iekļaušanu, palīdzot radīt darbavietas, veicinot uzkrājumus un ieguldījumus, atbalstot starptautisko tirdzniecību un daudz ko citu. Finanšu sektoram attīstoties, bankām ir obligāti jā saglabā apņēmība atbalstīt ekonomikas attīstību un radīt iespējas ikvienam.

Banku darbības rezultātus ietekmē dažādi iekšējie un ārējie faktori.

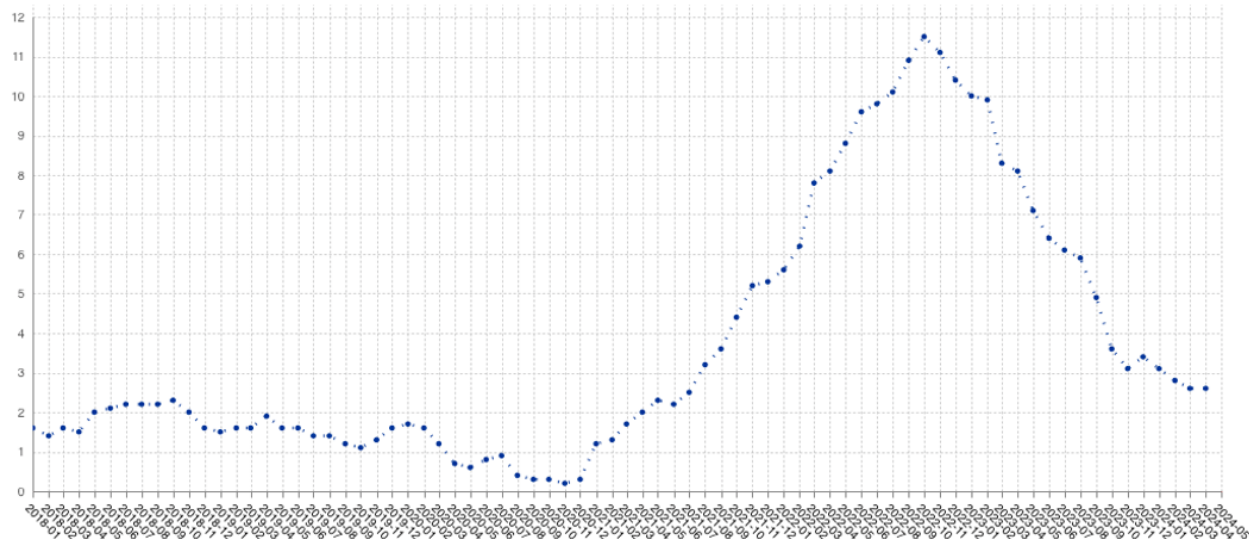

2.attēls. Bankas ietekmējošie faktori

Avots: Dažādi avoti

Ja iekšējos faktoros galvenokārt kontrolē bankas, tad ārējie faktori ir tie, kas var būtiski noteikt banku sektora attīstību. Piemēram, ekonomiskie faktori ir: finanšu sistēmas attīstības stāvoklis, līdzekļu pieejamība, komunikācijas sistēma, brīvā tirgus ekonomika, monetārā un fiskālā politika, rūpniecības politika, investīciju iespējas, veselīga konkurence, importa-eksporta politika, vispārējais ienākumu līmenis, uzkrājumu tendence, viegla piekļuve naudas tirgum, valdības loma, centrālās bankas loma un citi faktori.

Skatoties uz ārējo ekonomisko vidi, mums ir jāpievērš uzmanība inflācijas izaicinājumam Eiropā.

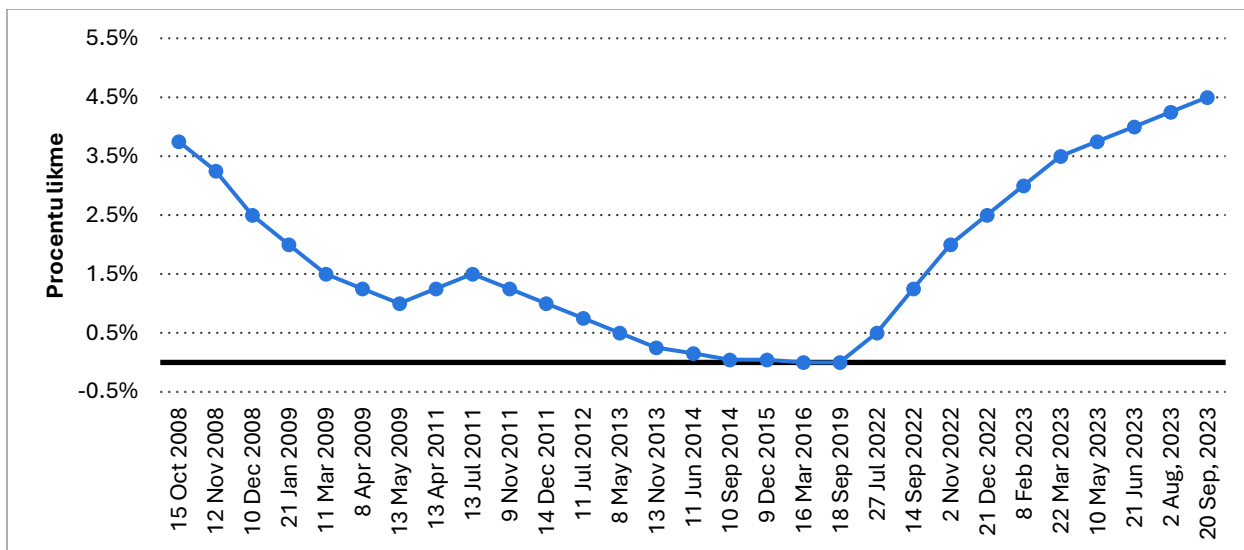
3.attēls. Harmonizētais patēriņa cenu indekss (HPCI) Eiropas Savienības inflācija no 2018. gada janvāra līdz 2024. gada maijam

Avots: Eurostat

Pēdējie gadi ir bijuši izaicinoši augstās inflācijas ziņā. Enerģijas cenu kāpums bija viens no galvenajiem izmaksu pieauguma virzītājspēkiem. Spēcīgs inflācijas kāpums plašam preču un pakalpojumu klāstam patēriņa grozā 2022. gada jūnijā izraisīja rekordaugstu inflāciju, kas bija 9,6 % ES un 8,6 % eurozonā, ko galvenokārt noteica enerģijas un pārtikas cenas, kas pieauga attiecīgi par 42 % un 8,9 %.

Centrālo banku galvenais mērķis ir nodrošināt cenu stabilitāti, saglabāt integritāti un pirktspēju, nosakot eurozonas inflācijas mērķi 2 % apmērā.

2022. gada jūlijā Eiropas Centrālā banka (ECB) paaugstināja fiksēto procentu likmi līdz 0,5 procentiem. Tas bija pirmais pieaugums kopš 2016. gada marta. Pēc 2022. gada jūlija ECB gandrīz reizi mēnesī paaugstināja fiksēto procentu likmi. 2023. gada decembrī šis rādītājs bija 4,5 procenti, kas ir augstākais rādītājs kopš globālās finanšu krīzes 2007. un 2008. gadā.

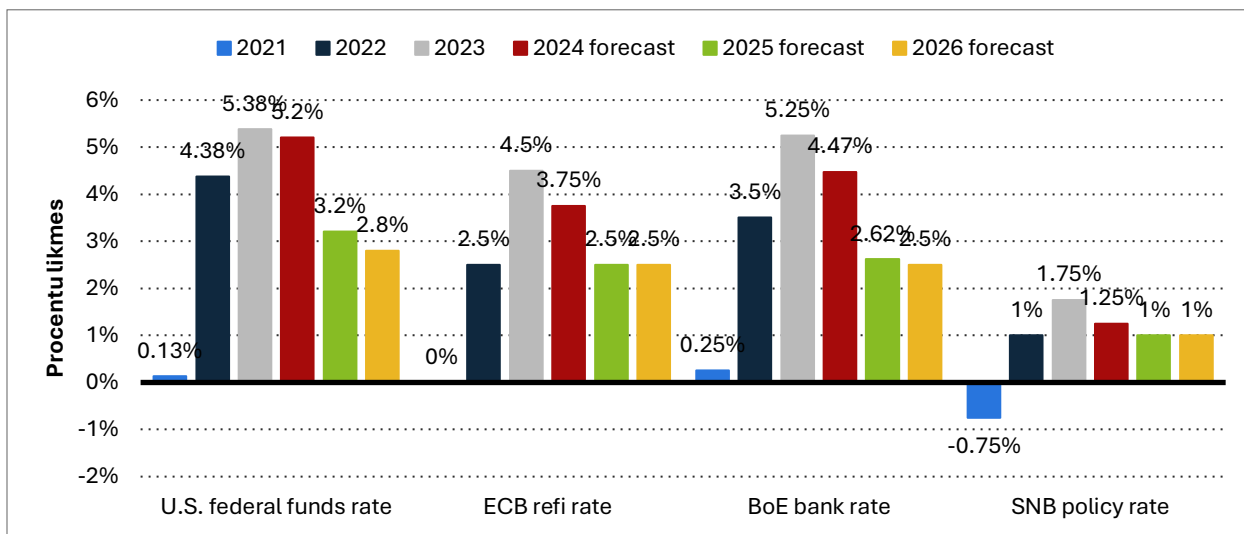
4.attēls. Eiropas Centrālās bankas galvenās refinansēšanas procentu likmes svārstības no 2008. līdz 2023. gadam Avots: Statista

Pāreja no zemu procentu likmju vides uz augstu procentu likmju vidi rada vairākus izaicinājumus aizņēmējiem, uzņēmumiem un valdībām². Būtiskākie izaicinājumi: 1) **Parāda apkalpošanas izmaksas**: pieaugot procentu likmēm, palielinās parāda apkalpošanas izmaksas. Aizņēmējiem, kuri izmantoja zemo likmju priekšrocības, var būt grūtāk atmaksāt aizdevumus, it īpaši, ja viņi jau ir finansiāli noslogoti; 2) **Uzņēmumu un mājsaimniecību parāds**: daudzi uzņēmumi un mājsaimniecības pandēmijas laikā ir samazinājuši skaidras naudas rezerves. Vidē, kurā procentu likmes ir augstākas ilgākam laikam, uzņēmumi saskaras ar pieaugošām parāda apkalpošanas izmaksām, un ir pazīmes, kas liecina par pieaugošu saistību neizpildes gadījumu skaitu. Mājsaimniecības piedzīvo arī pieaugošus pārkāpumus kredītkaršu un auto aizdevumu jomā; 3) **Nekustamā īpašuma izaicinājumi**: augstākas procentu likmes ietekmē nekustamā īpašuma tirgus. Mājokļu hipotekārajiem kredītiem tagad ir daudz augstākas likmes nekā pirms gada, samazinot uzkrājumus un ietekmējot mājokļu tirgu. Komerčiālais nekustamais īpašums saskaras ar līdzīgu spriedzi, jo finansējuma avoti sarūk, darījumi palēninās un saistību neizpildes gadījumu skaits pieaug;

² Tobias Adrian, Higher-for-Longer Interest Rate Environment is Squeezing More Borrowers, IMF Blog, October 10, 2023

4) **Valdības aizņēmumi:** valstis un saskaras ar problēmām, aizņemoties galvenajās valūtas (piemēram, eiro, jenu, ASV dolāru), jo ārvalstu investori pieprasa lielāku peļņu augstu procentu likmju vidē. Kopumā pāreja uz augstu procentu likmju vidi prasa rūpīgu parāda pārvaldību, uzņēmējdarbības stratēģiju korekcijas un izpratni par ietekmi uz dažādām tautsaimniecības nozarēm.

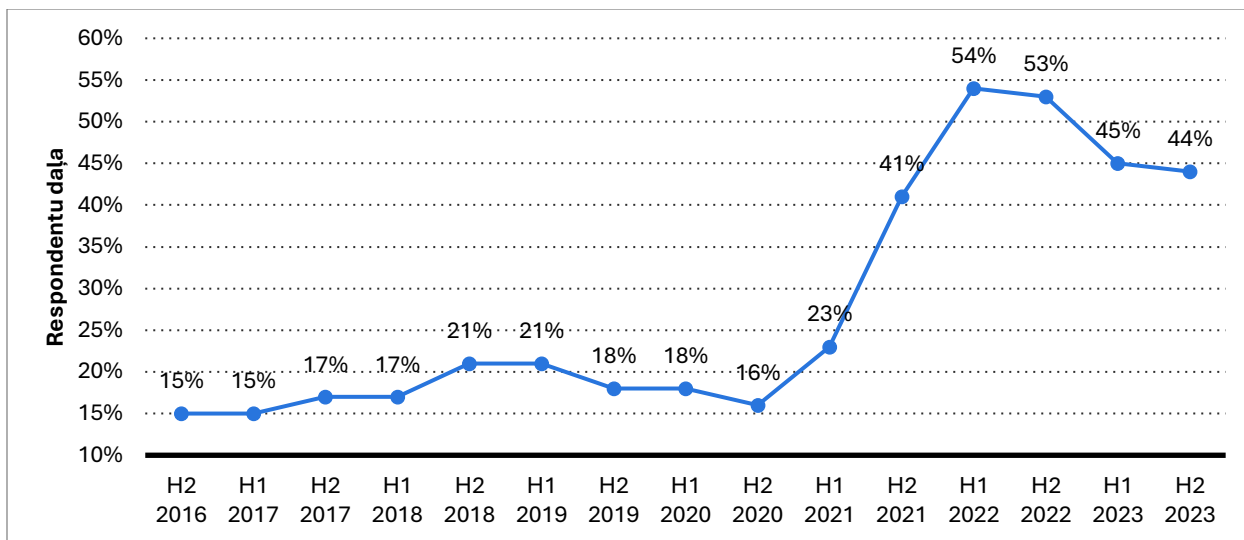
Tā kā inflācija pēdējā laikā samazinās, ir zināmas pazīmes, kas liecina, ka centrālās bankas tuvākajā nākotnē varētu samazināt procentu likmes.

5.attēls. Centrālo banku procentu likmes ASV, Eirozonā, Apvienotajā Karalistē un Šveicē 2022. un 2023. gadā ar prognozēm no 2024. līdz 2026. gadam

Avots: Statista

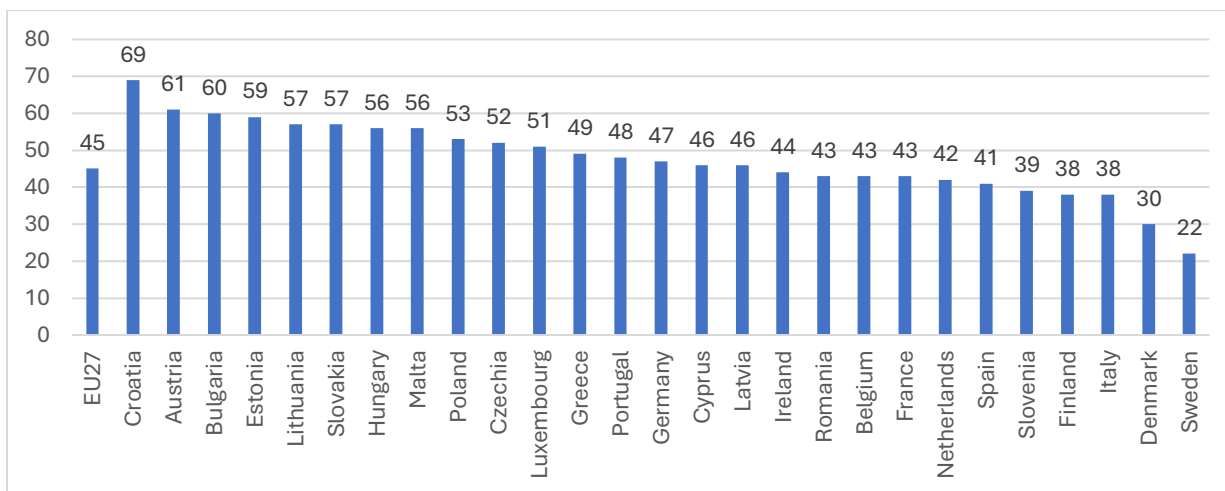
Inflācija ir atstājusi būtisku ietekmi uz māsaimniecībām un uzņēmumiem, izraisot pieaugošu spiedienu uz politisko vidi.

6. attēls. To cilvēku procentuālā daļa, kuri uzskata, ka cenu pieaugums, inflācija un dzīves dārdzība ir svarīgs valsts jautājums Eiropas Savienībā no 2016. līdz 2023. gadam

Avots: Statista

Dažādās Eiropas valstīs bija atšķirīgs inflācijas līmenis, kas ietekmēja dzīves dārdzību un līdz ar to arī viedokli, vai tā kļūst par pieaugošu problēmu³.

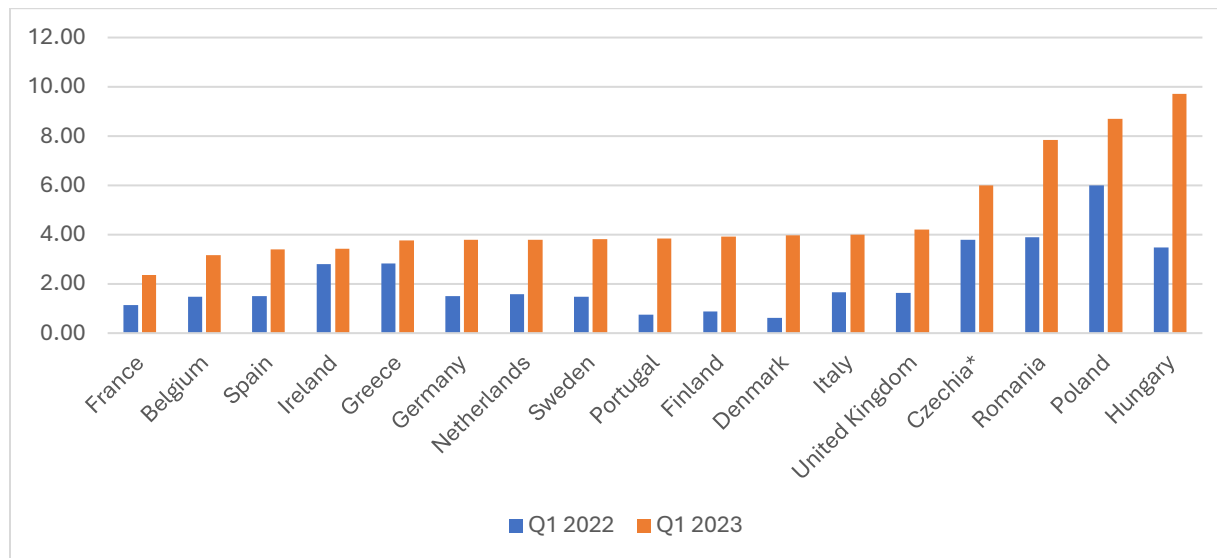

7. attēls. To cilvēku procentuālā daļa, kuri uzskata, ka cenu pieaugums, inflācija un dzīves dārdzība ir svarīgs valsts jautājums Eiropas Savienībā 2023. gadā, sadalījumā pa valstīm

Avots: Eurobarometrs

³ European Commission, Eurobarometer, May to June 2023, n = 26523

Viena no redzamākajām publiskajām debatēm dažādās Eiropas valstīs bija saistīta ar augošajām hipotekāro kredītu likmēm, kas būtiski ietekmē mājsaimniecības.

8. attēls. Vidējā hipotekāro kredītu procentu likme Eiropā 2022. gada 1. ceturksnī un 2023. gada 1. ceturksnī pa valstīm

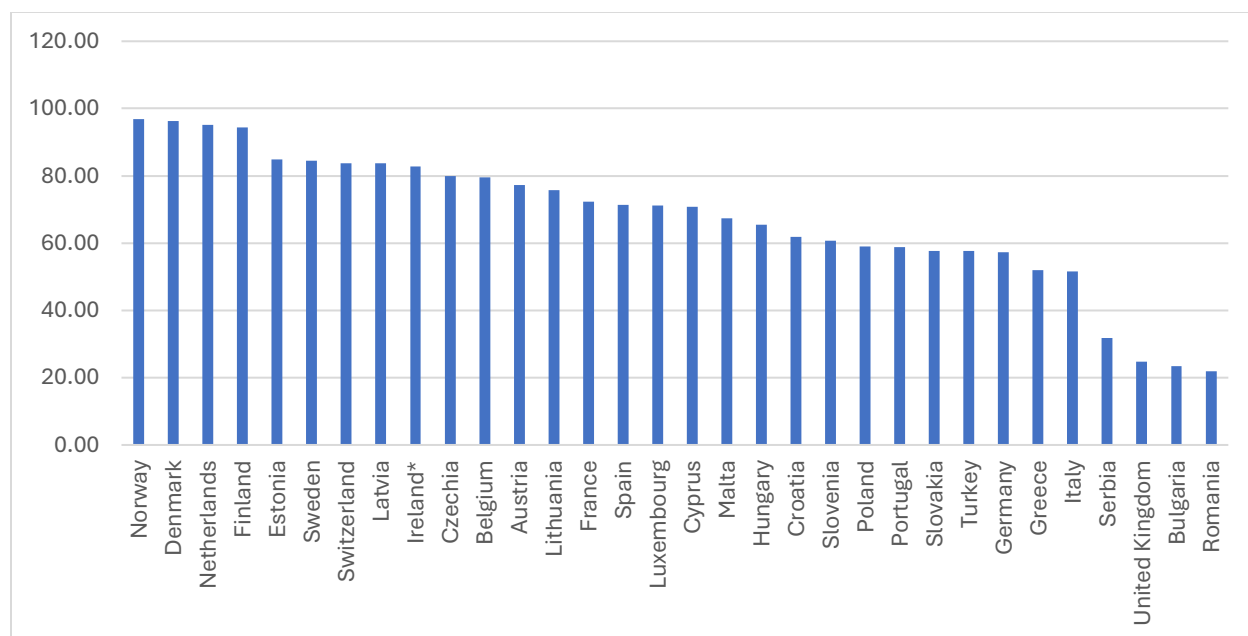
Avots: Eiropas Hipotēku federācija

Hipotekāro kredītu procentu likmes Eiropā 2022. gadā strauji pieauga, kā rezultātā daudzās valstīs likmes tikai gada laikā dubultojās. Covid-19 krīzes laikā hipotekāro kredītu procentu likmes Eiropā bija viszemākās, jo valstis risināja pandēmijas ekonomiskās sekas. Pieaugot inflācijai, centrālās bankas pakāpeniski paaugstināja procentu likmes, kā rezultātā palielinājās hipotekāro kredītu aizņemšanās izmaksas. Ungārijā vidējā hipotekāro kredītu procentu likme 2023. gada pirmajā ceturksnī sasniedza gandrīz 10 procentus, salīdzinot ar aptuveni 3,5 procentiem 2022. gadā. Hipotekāro kredītu procentu likmes Ziemeļvalstīs mēdz būt zemākas aizņēmēju finansiālās stabilitātes un uzticamības dēļ. Citi faktori, kas ietekmē hipotekāro kredītu procentu likmes, ir inflācija, ekonomikas izaugsme, monetārā politika, obligāciju tirgus un vispārējie mājokļu tirgus apstākļi. Stabilākos tirgos mēdz būt arī augstākas vidējās cenas. Francijā, Austrijā, Apvienotajā Karalistē un Vācijā ir vienas no augstākajām jauno mājokļu cenām Eiropā. Valsts ekonomikas lielums korelē ar hipotēkas procentu stabilitāti. Tādās valstīs kā Vācija un Francija procentu likmes saglabājas zem

pieciem procentiem pat pēc procentu likmju kāpuma. Vēsturiski šajās valstīs procentu likmes bija zem diviem procentiem.

Arī tiesiskajā un normatīvajā vidē vērojamas noteiktas tendences – pastiprinās riska pārvaldības un pārvaldības regulatīvā kontrole, izmaiņas tiesiskajā regulējumā un patērētāju aizsardzības pasākumos rada arvien lielākas problēmas, finanšu risks atkal ieņem centrālo vietu, un pieaugošā digitalizācija un inovācija prasa lielākus ieguldījumus⁴.

Tehnoloģiskos un digitalizācijas procesus banku sektorā var mērīt ar dažādiem rādītājiem, piemēram, pieaugošu internetbankas izplatības rādītāju un banku filiāļu skaita samazināšanos.

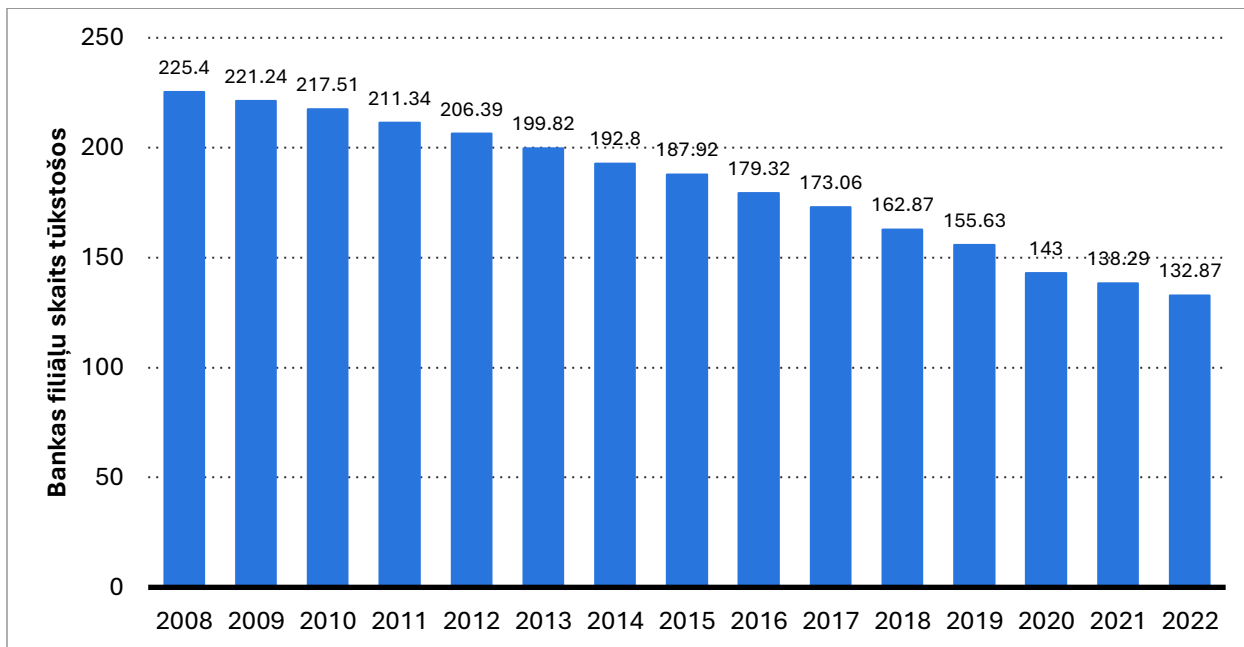
9. attēls. Tiešsaistes banku pakalpojumu izplatības līmenis Eiropā 2023. gadā pa valstīm

Avots: Eurostat

2023. gadā Norvēģijā bija augstākais internetbankas izplatības rādītājs starp novērotajām Eiropas valstīm – 96,85 procenti. Tai sekoja vēl viena Skandināvijas valsts Dānija ar izplatības līmeni 96,22 procenti. Trešajā vietā ierindojās Nīderlande ar 95,13 procentiem.

⁴ 2024 banking regulatory outlook, Deloitte

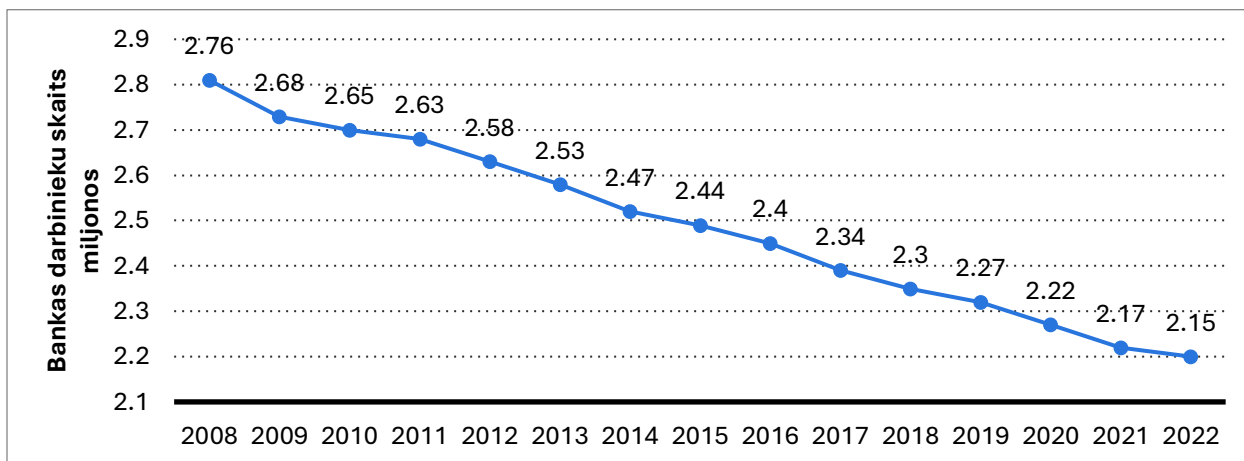
Tā kā internetbankas izplatības līmenis pieaug, banku filiāļu fiziskā infrastruktūra ir mazāk nepieciešama.

10. attēls. Banku filiāļu skaits Eiropas Savienībā no 2008. līdz 2022. gadam (tūkstošos)

Avots: Eiropas Centrālā banka

Digitalizācijas un filiāļu samazināšanās rezultātā banku sektorā ar mazāku darbinieku skaitu notiek strukturālas nodarbinātības izmaiņas.

11. attēls. Eiropas Savienībā (ES) kredītiestādēs nodarbināto personu skaits no 2008. līdz 2022. gadam (miljonos)

Avots: Statista

Līdz ar digitalizāciju un attīstoties tehnoloģijām, tradicionālās bankas saskaras ar pieaugošu neobanku konkurenci.

Neobankas ir jaunizveidotas bankas (finanšu platformas), kas nepieder lielām parastajām bankām. Viņiem nav fizisku filiāļu, un viņi var sniegt savus pakalpojumus gan mobilajās lietotnēs, gan datoros. Viņi pieprasa saviem klientiem iziet digitālo pievienošanas procesu, kas visbiežāk tiek darīts, izmantojot viedtālruni. Neobankas var būt divu veidu: tās, kurām ir bankas licence, un tās, kurām nav. Galvenie spēlētāji šajā tirgū: Revolut, Chime, Nubank, N26 un Monzo.

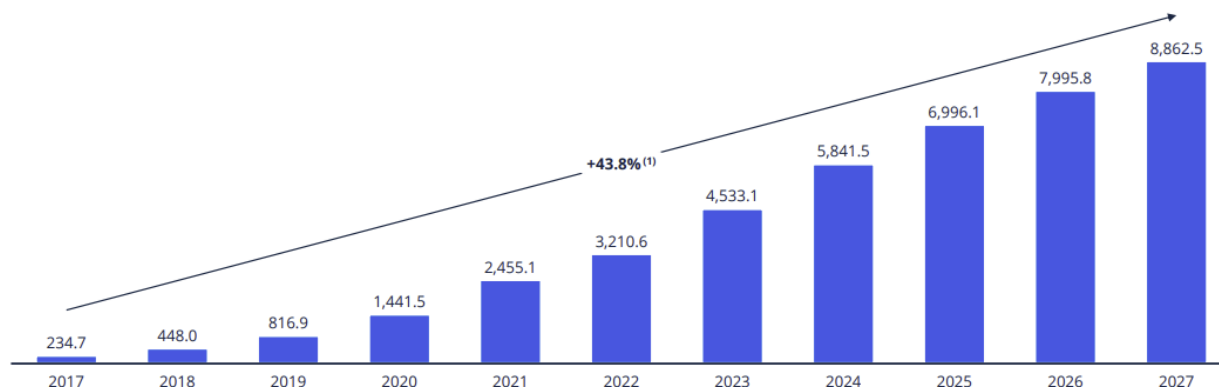
Globālā darījumu vērtība Neobanking tirgū 2022. gadā sasniedza 3,21 triljonu ASV dolāru⁵. Salīdzinājumam pasaules mērogā ar 1,46 triljoniem ASV dolāru Eiropai 2022. gadā bija visaugstākā darījumu vērtība. Otrajā vietā ir ASV, kuras darījuma vērtība ir 1,07 triljoni ASV dolāru. Zemākā radītā darījumu vērtība bija Ķīnā, kas bija 17,9 miljardi ASV dolāru. Eiropā vislielākās darījumu vērtības bija no Apvienotās Karalistes un Francijas, kur darījumu vērtība sasniedza attiecīgi 527,3 miljardus ASV dolāru un 179,1 miljardu ASV dolāru. Tiek prognozēts, ka ar CAGR⁶ 25% apmērā Eiropā būs spēcīgākais gada izaugsmes temps laikposmā no 2022. līdz 2027. gadam, un paredzams, ka līdz 2027. gadam tā radīs tirgus apjomu 4,45 miljardu ASV dolāru apmērā. Tiek prognozēts, ka ASV vidējais gada pieauguma temps (2022.–2027. gads) būs 19,3% un kopējais tirgus apjoms līdz 2027. gadam būs 2,6 triljoni ASV dolāru. Paredzams, ka līdz 2027. gadam Ķīnas CAGR būs 25,9% (2022–2027) un kopējais tirgus apjoms būs 56,5 miljardi ASV dolāru.

Neobanku tirgus piedzīvo strauju izaugsmi, un paredzams, ka šī tendence turpināsies arī nākotnē. Dažas no tirgus tendencēm un nākotnes norisēm, kas, visticamāk, veidos neobanku nozari nākamajos gados, ietver partnerattiecības ar tradicionālajām bankām, paplašināšanās pakalpojumu klāstu un regulējuma pastiprināšanās:

⁵ Statista market insights, Neobanking, 2023

⁶ CAGR: Compound Annual Growth Rate / vidējais pieauguma temps gadā

- Partnerība ar tradicionālajām bankām: Tā kā neobankas turpina augt, dažas sadarbojas ar tradicionālajām bankām, lai paplašinātu savus pakalpojumus un sasniedzamību. Paredzams, ka šī tendence turpināsies, jo tradicionālās bankas vēlas sadarboties ar neobankām, lai saglabātu konkurētspēju digitālajā laikmetā.
- Pakalpojumu paplašināšana: Neobankas, visticamāk, paplašinās savus pakalpojumus ārpus tradicionālajiem banku produktiem un pakalpojumiem, lai iekļautu papildu finanšu produktus, piemēram, aizdevumus, apdrošināšanu un ieguldījumu produktus.
- Regulējums: Tā kā neobanku tirgus turpina augt, regulatori, visticamāk, pastiprinās kontroli par nozari, lai nodrošinātu, ka patērētāji tiek pienācīgi aizsargāti. Tā rezultātā neobankām varētu tikt izstrādāti jauni noteikumi un atbilstības prasības.

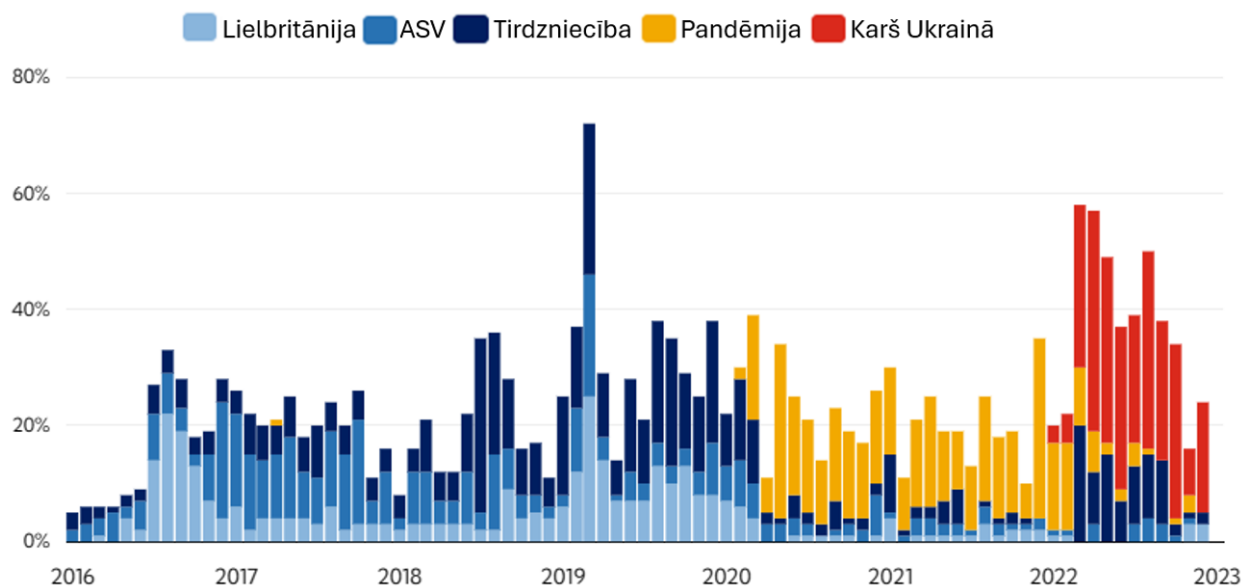

12. attēls. Tiek lēsts, ka neobanku darījumu vērtība (miljardi ASV dolāru) no 2017. līdz 2027. gadam palielināsies par 43,8% CAGR

Avots: Statista market insights, Neobanking, 2023

Transformācijas process banku sektorā Eiropā ir nepārtraukts process, ko nosaka dažādi ārējie faktori. Pēdējās desmitgadēs ir bijuši daudzi notikumi ar būtisku ietekmi – finanšu krīze 2008.gadā, ģeopolitiskie konflikti un pieaugošie riski, COVID – 19 pandēmija, finanšu krīze 2008. gadā un citi, kas ir paātrinājuši daudzas jomas un transformācijas banku sektorā – regulējumu, digitalizāciju un risku novērtēšanu.

"Nenoteiktība ir jauns normāls," intervijā⁷ 2020. gadā sacīja Starptautiskā Valūtas fonda rīkotājdirektore Kristalīna Georgijeva, taču tā joprojām ir ļoti aktuāla arī šodien. Ārējās vides izaicinājumi ir ievērojami un banku sektoram ar tiem ir jātiek galā.

13. attēls. Nenoteiktības noteicošie faktori (nenoteiktība, kas saistīta ar sarakstā iekļautajiem faktoriem kā daļa no vispārējās nenoteiktības)

Avots: Starptautiskais Valūtas fonds

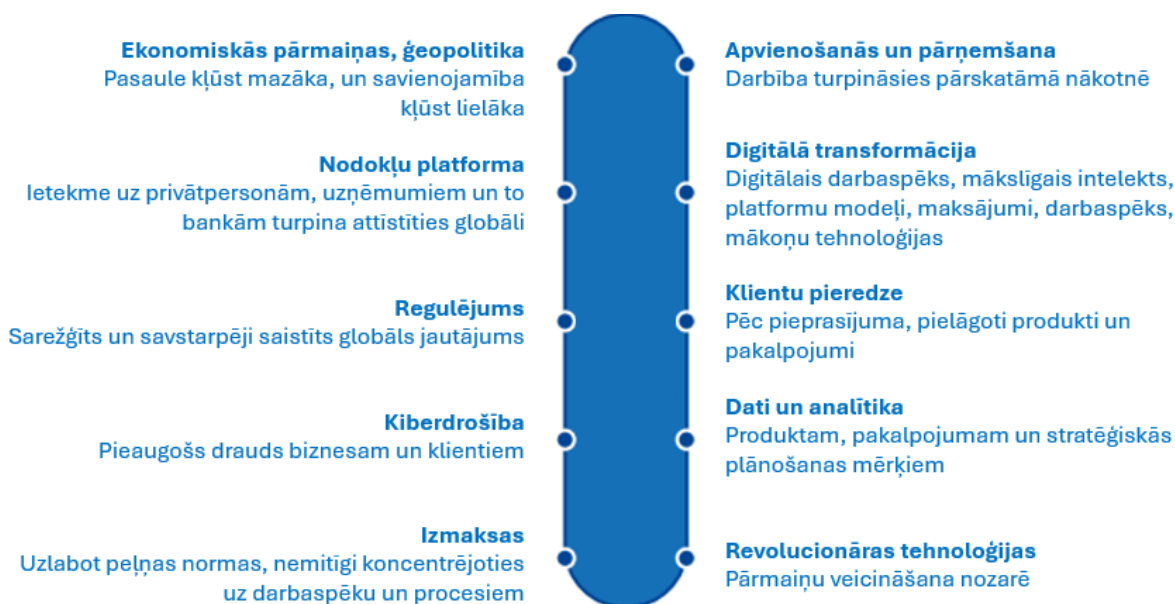
Neskatoties uz augsto nenoteiktību, joprojām ir skaidras jomas, kurās banku sektors turpinās transformācijas procesu⁸:

1. Ģeopolitisko risku pārvaldība
2. Regulatīvais spiediens un atbilstība
3. Digitalizācija un FinTech
4. Ilgtspējīga uzņēmējdarbības modeļa ieviešana

Mākslīgais intelekts (MI), blokķēde un robotikas procesu automatizācija var uzlabot vispārējo nozares veiktspēju. Paredzams, ka digitalizācija vēl vairāk mainīs darbaspēka pieprasījumu un prasīs banku darbaspēka pārkvalifikāciju.

⁷ IMF Head Kristalina Georgieva: "Uncertainty Is the New Normal" - DER SPIEGEL

⁸ Eiropas Centrālā banka, Eiropas Komisija

14. attēls. Pārmaiņu virzītājspēki banku nozarē nākotnē

Avots: Eiropas Komisija

Vides, sociālo un pārvaldības (ESG) kritēriju pieņemšana banku nozarē nozīmē paradigmas maiņu, kas finanšu sektoram piedāvā gan ieguvumus videi, gan jaunas iespējas. Šī "ESG atmoda" finanšu jomā nav tikai tendence, bet gan stratēģiska pārkārtošana, kas atspoguļo nozares atbildības un ietekmes atzišanu ilgtspējīgas nākotnes veidošanā⁹.

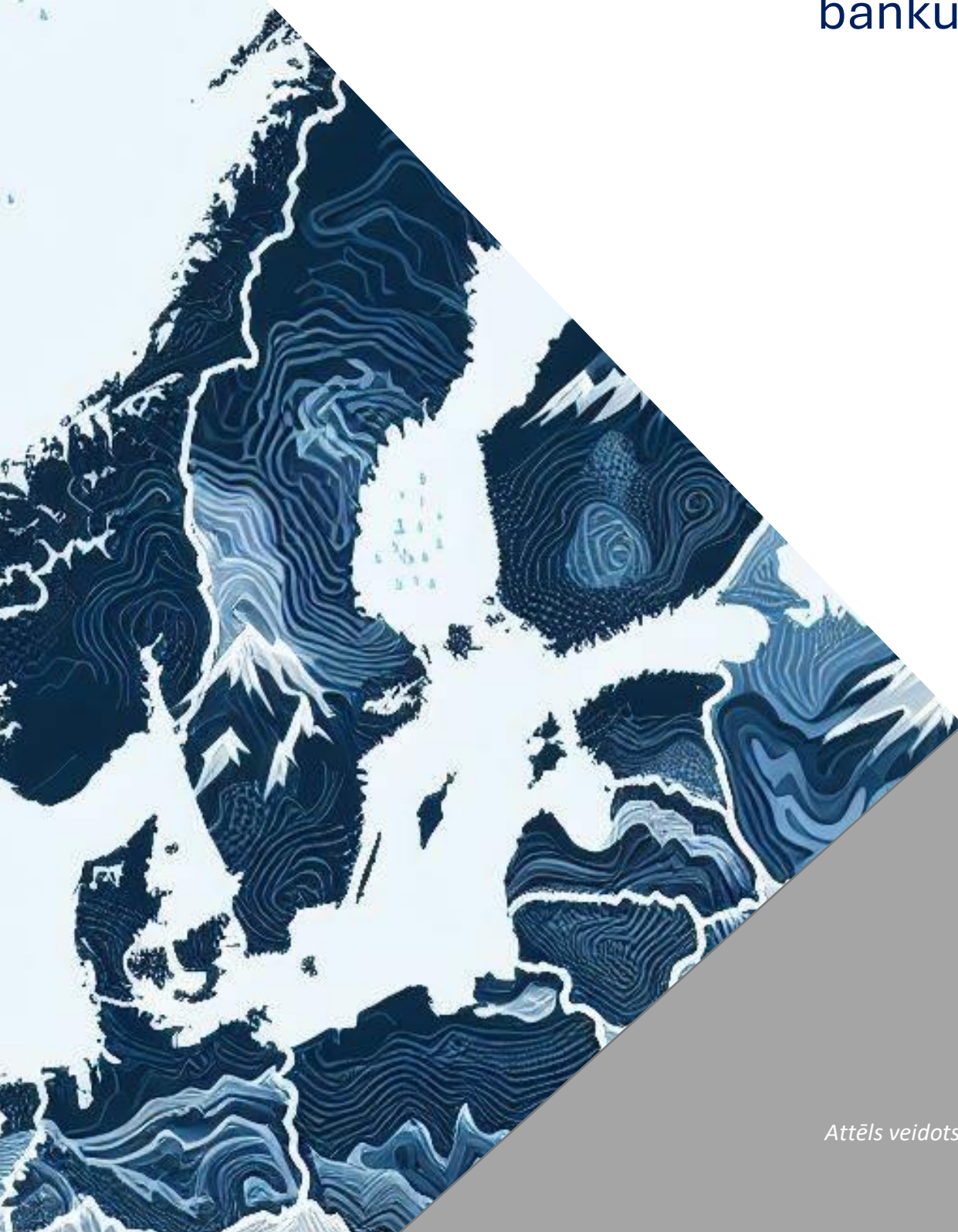
Turklāt, Eiropas Banku iestāde (EBI) ir aktīvi vērsusies pret ESG riskiem. Viņi nesēn sāka sabiedrisko apspriešanu par projektu pamatnostādņēm par ESG risku pārvaldību. Šajās pamatnostādņēs ir izklāstītas prasības iestādēm attiecībā uz ESG risku identificēšanu, mērīšanu, pārvaldību un uzraudzību. Galvenā uzmanība tiek pievērsta riskiem, ko rada pārkārtošanās uz klimatneitrālu ES ekonomiku. Ilgtspējīga finansējuma mērķis ir integrēt ESG kritērijus finanšu pakalpojumos, atbalstot ilgtspējīgu ekonomikas izaugsmi¹⁰.

⁹ European Institute of Management and Finance

¹⁰ European Banking Authority

2. nodaļa

Konkurence Ziemeļvalstu banku nozarē

2.nodaļa. Konkurence Ziemeļvalstu banku nozarē.

Bankas, īpašnieki un biznesa modeļi

Pārejot no plānveida ekonomikas uz tirgus ekonomiku, Baltijas valstis liberalizēja savas finanšu sistēmas un likvidēja ierobežojumus ārvalstu investoru ienākšanai banku tirgos. Kopš tā laika ārvalstu investoriem piederošo banku īpatsvars Baltijas valstīs ir pastāvīgi palielinājies, un ārvalstu īpašumtiesības kļuvušas par reģiona banku sektora īpatnību. Pirmajos gados ārvalstu kapitāls banku sektorā ienāca galvenokārt no Skandināvijas valstīm un Vācijas, vēlāk arī no Amerikas. Tomēr ārzemnieku ienākšana nebija viendabīga visās trijās valstīs. Igaunijā ārvalstu īpašnieku ienākšana bija straujāka nekā Lietuvā un Latvijā, un 90. gadu beigās bankas ar ārvalstu kapitālu veidoja aptuveni 90 % no visiem banku aktīviem¹¹. Lietuvā ārvalstu kapitāla masveida ienākšana notika vēlāk, bet kopš 2002. gada ārvalstu bankām piederēja vairāk nekā 90% banku aktīvu¹². Turpretī Latvijā ārvalstu kapitāla klātbūtne bija daudz mazāka. Ja 1994. gada beigās nerezidenti piederēja 25% Latvijas banku apmaksātā pamatkapitāla, tad 2001. gada beigās nerezidenti piederēja jau 68,8%, un 2022. gadā jau ap 80%¹³¹⁴.

Arī banku biznesa modeļi Baltijas valstīs ir attīstījušies atšķirīgi. Lietuva koncentrējās uz vietējiem klientiem, sniedzot plašu vispārējo banku pakalpojumu klāstu uzņēmumiem un privātpersonām, ko nodrošināja ārvalstu, galvenokārt Zviedrijas, bankas.

Latvijā tika ieviests atšķirīgs banku modelis, ko ietekmēja vēsturiski un ģeopolitiski faktori. Banku sektoru veidoja divi galvenie segmenti: iekšzemes klientu apkalpošana, kurā

¹¹ Gallizo, J. L., Moreno, J., & Salvador, M. (2018). The Baltic banking system in the enlarged European Union: The effect of the financial crisis on efficiency. *Baltic Journal of Economics*, 18(1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/1406099X.2017.1376430>

¹² Gallizo, J. L., Moreno, J., & Salvador, M. (2018). The Baltic banking system in the enlarged European Union: The effect of the financial crisis on efficiency. *Baltic Journal of Economics*, 18(1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/1406099X.2017.1376430>

¹³ Bank of Latvia. (2024). Publiskie ceturkšņa pārskati banku dalījumā. Uzraudzība. <https://uzraudziba.bank.lv/statistika/kreditiestades/publiskie-ceturksna-parskati-banku-dalijuma/>

¹⁴ Rupeika-Apoga, R., Zaidi, S. H., Thalassinos, Y. E., & Thalassinos, E. I. (2018). Bank Stability: The Case of Nordic and Non-Nordic Banks in Latvia. *International Journal of Economics and Business Administration*, VI(Issue 2), 39–55. <https://doi.org/10.35808/ijeba/156>

dominēja lielo Skandināvijas banku meitasuzņēmumi, un starptautiskā klientu apkalpošana, ko galvenokārt veidoja vietējās Latvijas bankas. Latvija ir sevi pozicionējusi kā Krievijas un Neatkarīgo Valstu Sadraudzības reģiona starptautisko finanšu centru, jo Latvijā ir ievērojams krievvalodīgo iedzīvotāju skaits, tā ir ģeogrāfiski tuvu Krievijai un kopš 2004. gada ir arī Eiropas Savienības dalībvalsts¹⁵. Nerezidentu noguldījumi pakāpeniski pieauga kopš 2000. gadu sākuma, veidojot pusi no visiem noguldījumiem jeb 40% no IKP uz 2015. Abi segmenti kopā veidoja aptuveni 50 % no valsts kopējiem aktīviem uz 2015.g.¹⁶. Apmēram 78% no visiem starptautiskajiem noguldījumiem trijās Baltijas valstīs tika noguldīti Latvijas bankās 2015.g. Latvijas bankas kalpoja kā finanšu tilts starp Austrumiem un Rietumiem un reklamēja sevi kā vārtus uz Rietumu tirgiem, solot Šveices stila banku noslēpumu. Latvijas ambīcija kļūt par starptautisko reģionālo finanšu centru ir saskarusies ar grūtībām, galvenokārt sakarā ar augsto nerezidentu noguldījumu līmeni. Lielais šādu noguldījumu pieplūdums ir piesaistījis ASV iestāžu uzmanību, liekot tām pievērsties naudas atmazgāšanas problēmām. Reaģējot uz šīm problēmām un plašākām bažām par finanšu ļaunprātīgu izmantošanu, Latvija ieviesa pastiprinātas noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas (NILL) prasības. Šo stingro noteikumu mērķis bija stiprināt valsts finanšu integritāti un mazināt riskus, kas saistīti ar tās banku sistēmas izmantošanu nelikumīgām darbībām. Tā rezultātā strauji samazinājās nerezidentu noguldījumi, un vairākas bankas atstāja tirgu. “Nerezidentu bankām” bija jāmaina savi biznesa modeļi un jāmeklē jauni klienti un produkti.

Savukārt Igaunija izvēlējās vidusceļu, tomēr vairāk sekojot Lietuvas banku biznesa modelim. Saskaņā ar SVF datiem nerezidentu noguldījumi Igaunijas banku sektorā samazinājās no 19.1% 2015. gadā līdz 7.9% 2018. gada beigās, un atlikušās nerezidentu aktivitātes galvenokārt notika Ziemeļvalstu un Baltijas valstu reģionā vai citās ES valstīs¹⁷. Nerezidentu

¹⁵ Verbeke, D., & Dessimirova, D. (2018). Latvia Cracks Down on Unscrupulous Banking (p. 4) [Briefing]. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_BRI\(2018\)631027](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_BRI(2018)631027)

¹⁶ OECD. (2016). LATVIA: REVIEW OF THE FINANCIAL SYSTEM (p. 40). <https://www.oecd.org/finance/Latvia-financial-markets-2016.pdf>

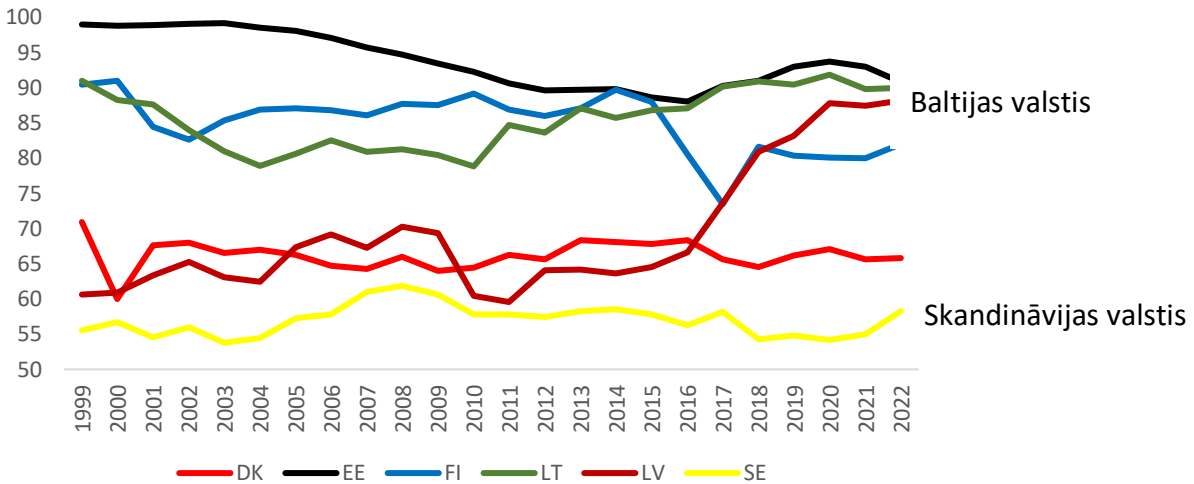
¹⁷ International Monetary Fund. European Dept. (2020). Republic of Estonia: Selected Issues. IMF Staff Country Reports, 20(13). <https://doi.org/10.5089/9781513526911.002>

noguldījumu samazināšanās skaidrojama ar centieniem mazināt ar nerezidentu noguldījumiem saistītos noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas riskus, koncentrējoties uz Igaunijas vai ar to saistīto uzņēmumu un mājsaimniecību apkalpošanu.

Banku sektora koncentrācija

Stratēģisko ārvalstu investoru ienākšana lielākajās Baltijas bankās padarījusi nozari noturīgāku pret ārējiem satricinājumiem, bet aktualizēja jautājumu par banku konkurenci. 2022. gada beigās Lietuvā 90 % banku aktīvu piederēja bankām, kuru galvenie akcionāri bija ārvalstnieki, Igaunijā - 85 % un Latvijā - 76 %¹⁸. Kā redzams 13. attēlā, piecu lielāko banku aktīvu daļa Lietuvā un Igaunijā pēdējo 10 gadu laikā ir bijusi ievērojami lielāka nekā citās valstīs, bet arī Latvijā no 2018. gada situācija ir līdzīga kā citās Baltijas valstīs. Tas atspoguļo mazāku konkurenci starp bankām salīdzinājumā ar Ziemeļvalstīm un ES vidējo rādītāju (68,27 % 2022. gadā). 2022. gada beigās Latvijā un Igaunijā darbojās 9 bankas un 4 ārvalstu filiāles, bet Lietuvā - 12 bankas un 6 ārvalstu filiāles. 2022.g. Baltijas valstīs tikai četrām bankām banku aktīvu daļa pārsniedza 5 % no kopējiem aktīviem, no kurām Swedbanka un SEB banka bija nepārprotami dominējošās, un tikai Igaunijā Luminor Bank AS bija otrā lielākā banka.

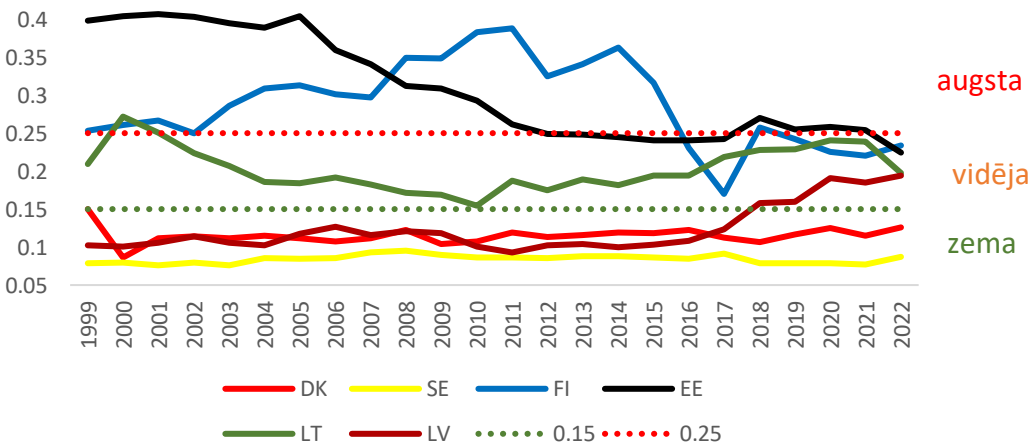
¹⁸ Bank of Latvia. (2024). Publiskie ceturkšņa pārskati banku dalījumā. Uzraudzība. <https://uzraudziba.bank.lv/statistika/kreditiestades/publiskie-ceturksna-parskati-banku-dalijuma/>; Bank of Lithuania. (2024). Banking Activity Review. <https://www.lb.lt/en/reviews-and-publications/category.39/series.171?category=&series=&ff=1>; Finantsinspeksioon. (2024). Quarterly reviews of the banking sector | FSA. <https://www.fi.ee/en/marksonad/quarterly-reviews-banking-sector>

15. attēls. Piecu lielāko banku īpatsvars kopējos aktīvos no 1999.g.- 2022.g.

Avots: ECB data Portal (2024)¹⁹

Herfindāla indekss mēra aktīvu koncentrāciju kredītiestāžu sektorā. Būtībā tas mēra, cik liela tirgus vara vai kontrole ir dažām lielām bankām salīdzinājumā ar vairāk sadalītu īpašumtiesību struktūru.

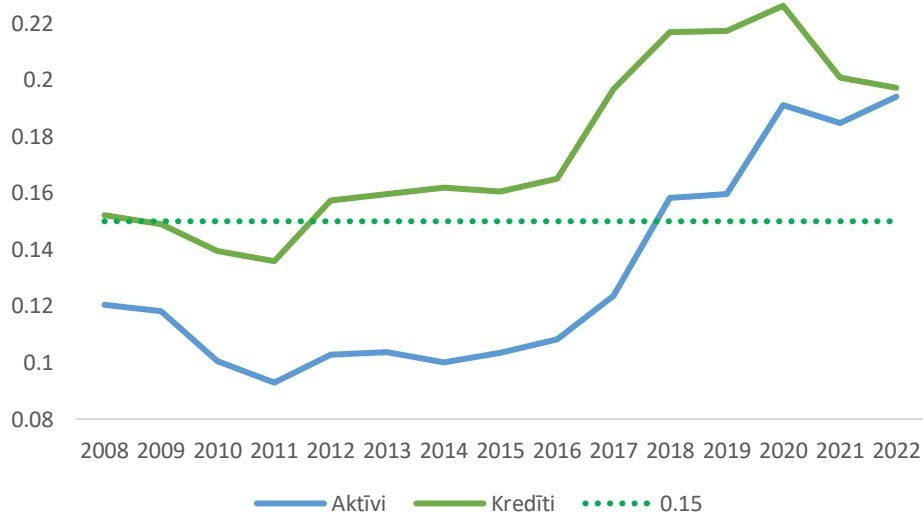

16. attēls. Herfindāla indekss (HI) kredītiestāžu kopējiem aktīviem no 1999.g.- 2022.g.

Avots: ECB data Portal (2024)

¹⁹ ECB. (2024). ECB Data Portal [dataset]. <https://data.ecb.europa.eu/>

Kā redzams 16.attēlā, Zviedrijā un Dānijā kredītiestāžu koncentrācija aktīvu izteiksmē ir bijusi konsekventi zema, un arī Latvijā līdz 2016. gadam bija līdzīga situācija kā Zviedrijā un Dānijā. Savukārt Lietuvā koncentrācija ir vidējā diapazonā, bet Somija un Igaunija no augstas koncentrācijas ir pārgājušas uz vidējo diapazonu, bet vēl tuvāk augšējai robežai. Latvijā kredītiestāžu koncentrācija kopš 2016. gada ir pasliktinājusies, sasniedzot citu Baltijas valstu vidēji augstu līmeni. Līdzīga situācija vērojama attiecībā uz koncentrāciju kredītēšanas ziņā, kas parāda, cik lielā mērā kredītēšanas darbības ir koncentrētas dažās dominējošās bankās. Izņēmums ir Latvija, kur izsniegto aizdevumu koncentrācija līdz 2020. gadam bija ievērojami lielāka nekā banku aktīvu koncentrācija (17. att.).

17. attēls. Herfindāla indeksi (HII) kredītiestāžu kopējiem aktīviem un kredītiem no 2008.g.-2022.g. Latvijā.

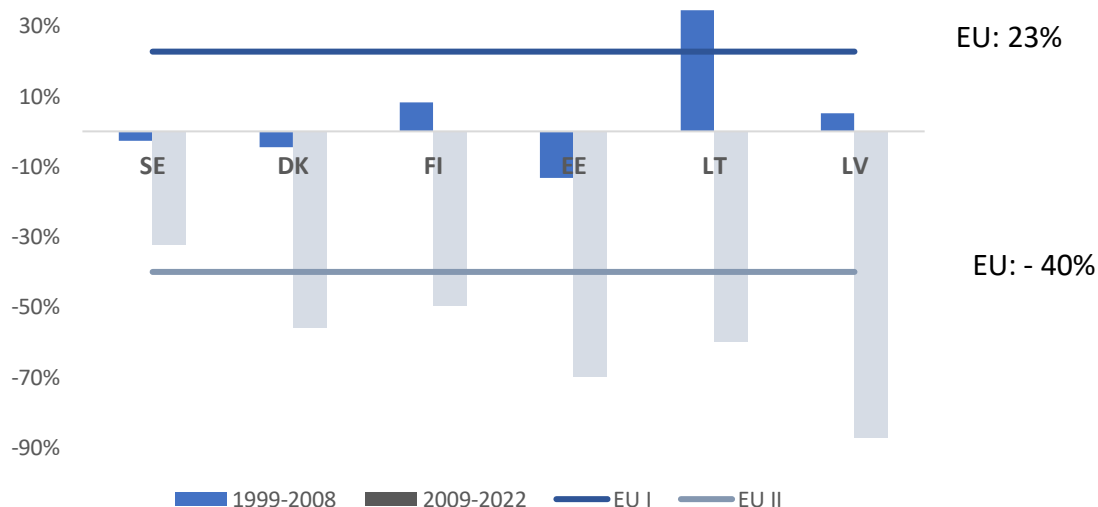
Avots: ECB data Portal (2024)

Ņemot vērā ārvalstu īpašniekiem piederošo banku ievērojamo klātbūtni un lielāko banku, piemēram, Swedbank un SEB bankas, dominējošo stāvokli, koncentrācijas līmenis Baltijas valstu banku sektorā ir augsts. Šī augstā koncentrācija liecina par zemāku konkurences līmeni, īpaši salīdzinājumā ar Skandināvijas valstīm un ES vidējo rādītāju. Dažu Zviedrijas izcelsmes lielāko banku dominance liecina par kapitāla koncentrāciju Baltijas valstu banku

sektorā, kas, iespējams, negatīvi ietekmē kopējo konkurences līmeni. Vienlaikus tirgus koncentrācija Zviedrijas banku sektorā ir Eiropas vidējā līmenī. No 2010. gada līdz 2022. gadam Zviedru mazās bankas veidoja lielu daļu no neto aizdevumu pieauguma, t.i., to tirgus daļa šajā periodā palielinājās²⁰. Tas liecina par dinamisku Zviedru banku tirgu ar attīstītu konkurenci.

Banku skaits un darbinieki

Laikā no 1999. līdz 2008. gadam Eiropas Savienībā (ES) kredītiestāžu sektors ievērojami paplašinājās, kredītiestāžu filiāļu (nodaļu) skaits pieauga par 23% un darbinieku skaits par 19% (sk. 18.att. un 19.att.). Tomēr pēc pasaules finanšu krīzes lielākajā daļā ES valstu bija vērojama samazināšanās tendence. Laikposmā no 2009. līdz 2022. gadam filiāļu skaits samazinājās par 40% un darbinieku skaits par 20%.

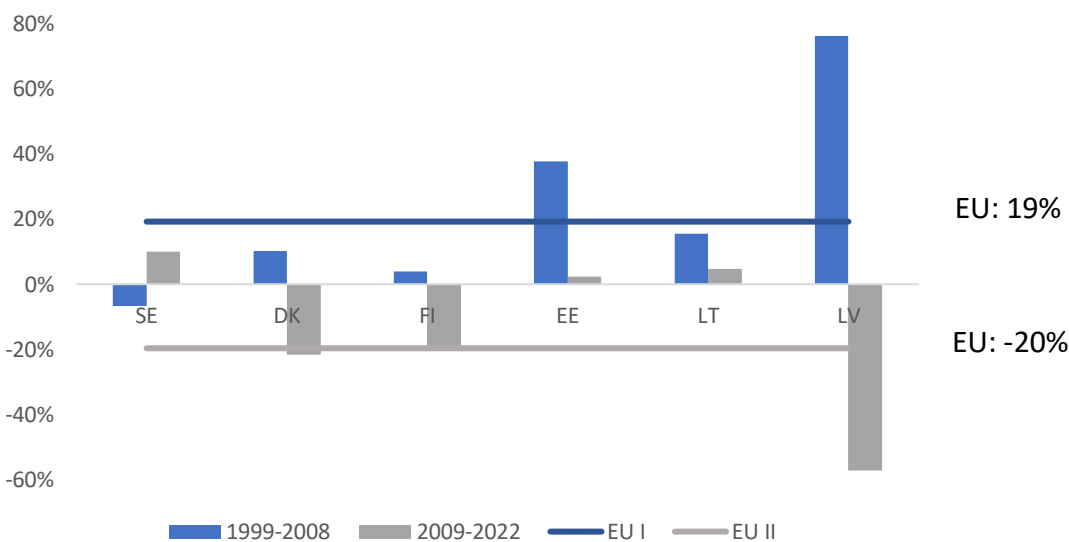
18. attēls. Kredītiestāžu filiāļu skaita izmaiņas 1999.- 2008.gadā un 2009.- 2022.gadā, %

Avots: ECB data Portal (2024)

²⁰ Swedish Bankers' Association. (2023). Competition in the Swedish banking sector 2023 (p. 22)

Situācija ar kredītiestāžu filiāļu skaitu mūsu reģionā no 1999. līdz 2008. gadam atšķirās no ES vidējā rādītāja. Tikai Lietuvā filiāļu skaits palielinājās par 35%, Latvijā un Somijā - nedaudz, bet Zviedrijā, Dānijā un Igaunijā - samazinājās. Pēc globālās krīzes biroju skaita samazināšana bija vērojama visur, taču Latvijā un Igaunijā tā notika daudz straujāk nekā citās valstīs.

Laikā no 1999. līdz 2008. gadam Latvijā bija vērojams ievērojams darbinieku pieaugums - par 76%, Igaunijā - par 38%. Arī Lietuvā bija vērojama vērā ņemama izaugsme, darbinieku skaitam palielinoties par 16%. Turklāt Dānija un Somija uzrādīja pozitīvus izaugsmes rādītājus, lai gan zem ES vidējā rādītāja. Turpretī Zviedrijā šajā periodā kredītiestādēs nodarbināto skaits samazinājās.

19. attēls. Kredītiestāžu darbinieku skaita izmaiņas 1999.-2008.gadā un 2009.-2022.gadā, %.

Avots: ECB data Portal (2024)

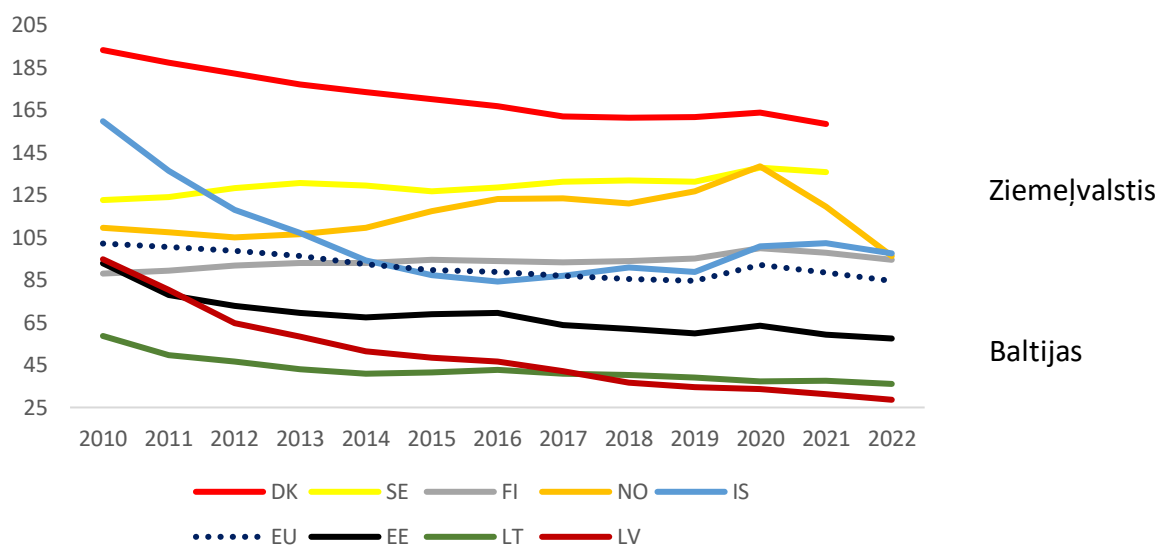
Laikā no 2009. līdz 2022. gadam Dānijā un Somijā situācija ar darbiniekiem bija līdzīga ES vidējam rādītājam. Savukārt Latvijā bija vērojams straujš kredītiestāžu darbinieku skaita samazinājums, sasniedzot satriecošo 57% samazinājumu. Tajā pašā laikā Igaunija, Lietuva

un Zviedrijā atšķirās no lielākās daļas ES valstu, jo nodarbinātība kredītiestāžu sektorā turpināja pieaugt, neraugoties uz kopējo kritumu reģionā.

Reaģējot uz mainīgajiem klientu paradumiem un tirgus apstākļiem, paralēli banku skaita un nodarbinātības samazinājumam Eiropā un pasaulē notiek pāreja uz digitalizāciju un lielāku efektivitāti. Šīs pārstrukturēšanas rezultātā ir notikusi nozares konsolidācija un samazinājies kopējais kredītiestāžu un banku filiāļu skaits, atspoguļojot pieaugošo atkarību no digitālajiem banku pakalpojumiem.

Kredīti un procentu likmes

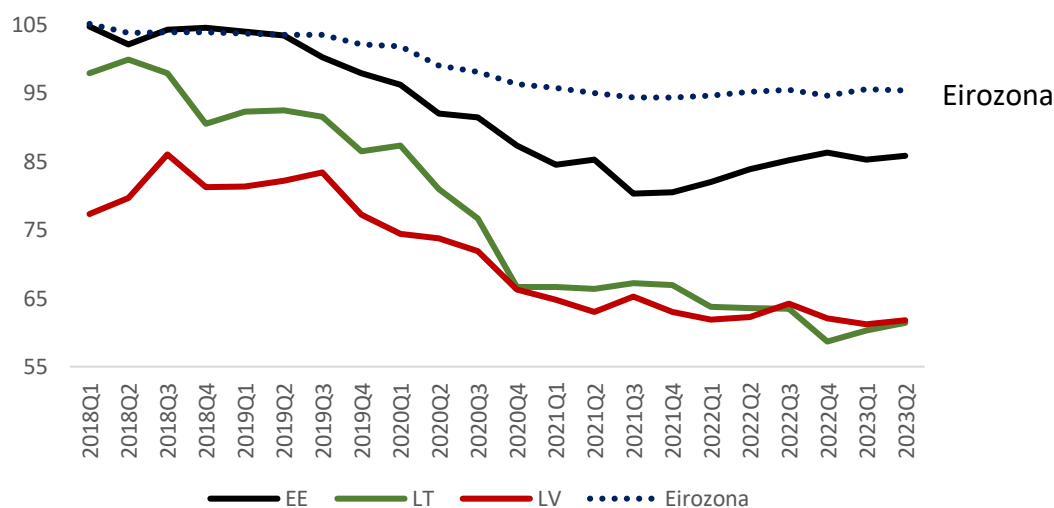
Baltijā ir ierasts vainot bankas par nepietiekamu kreditēšanu. Banku iekšzemes kreditēšana privātajam sektoram ir sistemātiski zemāka par ES vidējo rādītāju, un Latvija ir līderis šajā ziņā. Turpretī Ziemeļvalstīs šis rādītājs ir krietni virs Eiropas vidējā rādītāja, un Dānija un Zviedrija ir starp līderēm (sk. 20.att).

20. attēls. Banku iekšzemes aizdevumi privātajam sektoram (% no IKP) no 2010.-2022., %
Avots: Pasaules bankas datubāze (2024)

Kāpēc? Baltijas bankām nav resursu, proti, trūkst galvenā kreditēšanas avota - māsasaimniecību un uzņēmumu noguldījumu?

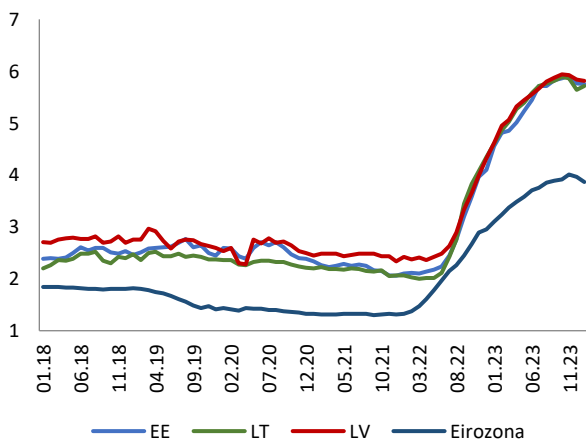
Nē, Baltijas bankām netrūkst resursu kreditēšanai. Latvijā un Lietuvā ir viens no zemākajiem pieejamo resursu (noguldījumu) un kredītu attiecību rādītājiem Eiropā. Zemāka aizdevumu un noguldījumu attiecība (sk. 19. att.) var liecināt par to, ka Baltijas valstu bankas ievēro konservatīvu kreditēšanas praksi. Tās, iespējams, ir piesardzīgākas, izsniedzot kredītus, un lielāku noguldījumu daļu tur likvidos aktīvos, lai nodrošinātu pietiekamu likviditāti un pārvaldītu riskus.

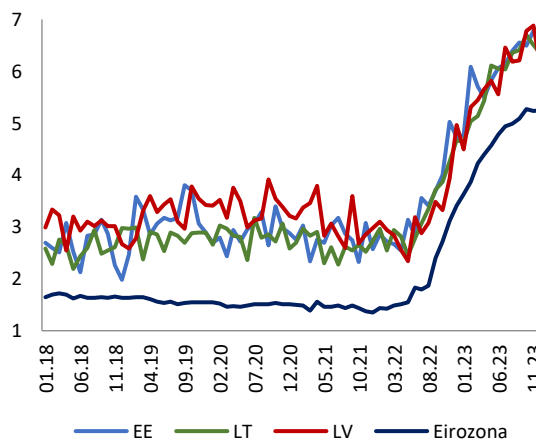
21. attēls. Kredītu un noguldījumu attiecība Baltijas valstīs un eirozonā no 2018.-2023., %
Avots: ECB data Portal (2024)

Ja bankas ievēro konservatīvu kreditēšanas praksi, varētu sagaidīt zemākus aizdevumu procentu maksājumus. Tomēr tas tā nav. Kā redzams 20. attēlā, gan mājsaimniecības, iegādājoties mājokli, gan uzņēmumi Baltijas valstīs maksā vairāk nekā vidēji eirozonā, un tā tas ir bijis jau daudzus gadus. Augstas procentu likmes norāda uz problēmām, kas saistītas ar veselīgu konkurenci finanšu nozarē. Tajā pašā laikā procentu likmes Skandināvijā vēsturiski ir bijušas vienas no zemākajām Eiropā²¹.

²¹ Swedish Bankers' Association. (2023). Competition in the Swedish banking sector 2023 (p. 22).

a) Mājsaimniecību aizņemšanās izmaksas mājokļa iegādei, %

b) Uzņēmumu aizņemšanās izmaksas, %

22. attēls. Aizņēmuma izmaksas mājsaimniecībām un uzņēmumiem Baltijas valstīs un eirozonā no 2018.-2024(01.), %

Avots: ECB data Portal (2023)

Ja konkurence starp bankām konkrētā tirgū ir ierobežota, tām var būt mazāka motivācija piedāvāt aizņēmējiem konkurētspējīgas procentu likmes un citus izdevīgus nosacījumus. Konkurences trūkums var radīt situāciju, kad bankas var saglabāt augstākas procentu likmes, nebaudoties zaudēt klientus konkurētspējīgāku aizdevēju labā.

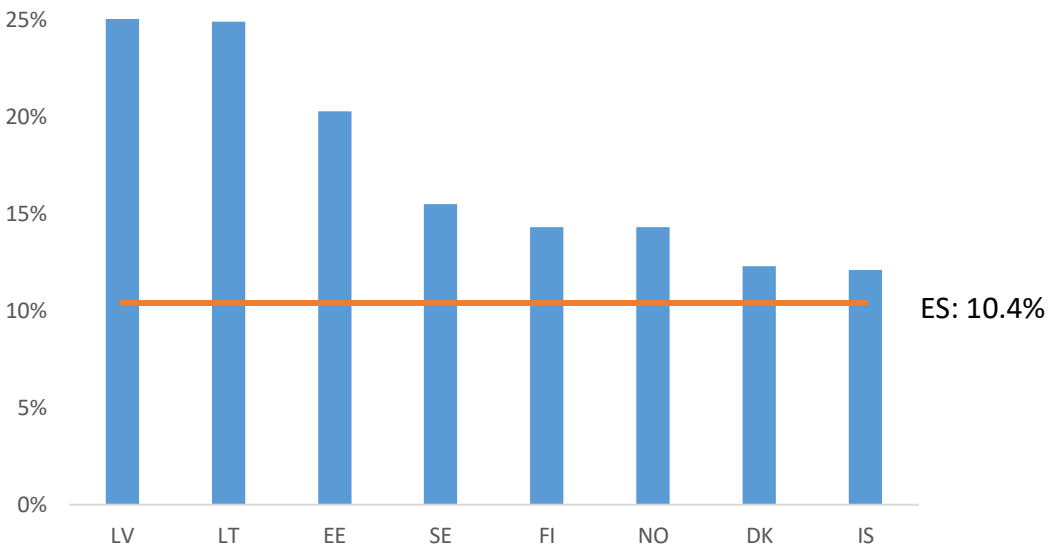
Taču, iespējams, galvenais iemesls ir uzņēmumu un privātpersonu pieprasījuma samazinājums pēc kredītiem, ko izraisījuši tādi faktori kā ekonomiskā nenoteiktība, patērētāju vēlmes vai alternatīvas finansēšanas iespējas.

Banku nozares efektivitāte un rentabilitāte

Tirgos ar zemu konkurences līmeni bankas var gūt peļņu, kas pārsniedz to, kas nepieciešama, lai apmierinātu investoru pieprasījumu virs bezriskā procentu likmes un tirgus riska prēmijas summu. Ja peļņa būtu lielāka un investori ilgākā laika periodā varētu gūt pārmērīgu peļņu, tirgū ienāktu jauni uzņēmumi, kas piedāvātu zemākas cenas nekā tirgū

esošie uzņēmumi, lai iegūtu tirgus daļu. Tas notiktu, līdz nozares rentabilitāte atkal būtu vienāda ar atbilstošo ienesīgumu.

ROE jeb pašu kapitāla atdeve ir finanšu rādītājs, ar kuru mēra bankas rentabilitāti, novērtējot, cik efektīvi banka gūst peļņu no akcionāru pašu kapitāla.

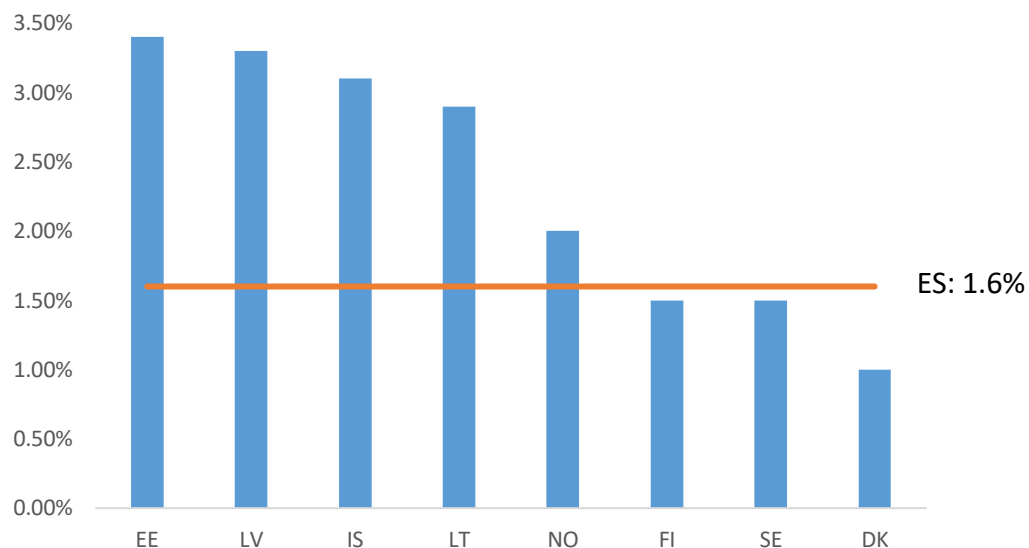

23. attēls. Eiropas banku pašu kapitāla atdeve (ROE) 2023. gada martā

Avots: Statista (2023) Return on equity (ROE) of banks in Europe as of March 2023, by country

2023. gadā martā pašu kapitāla atdeve Ziemeļvalstīs bija augstāka nekā vidēji ES, bet Baltijas valstīs tā bija viena no augstākajām Eiropā.

Vēl viens banku rentabilitātes rādītājs ir tīrā procentu marža (NIM). Šis rādītājs mēra starpību starp bankas gūtajiem procentu ienākumiem un izmaksātajiem procentiem.

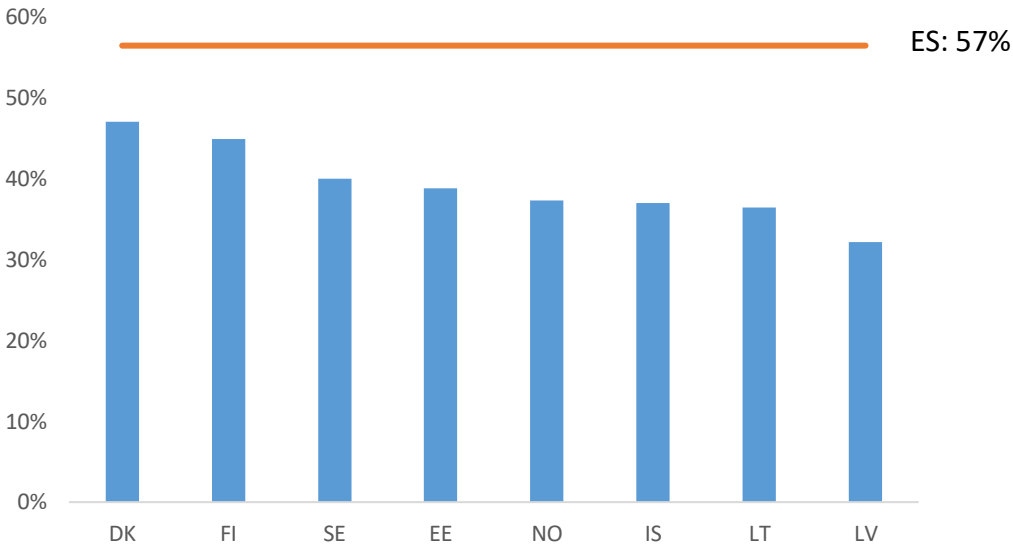
24. attēls. Eiropas banku tirā procentu marža (NIM) 2023. gada martā pa valstīm.

Avots: Statista(2023) Net interest margin (NIM) for banks in Europe as of March 2023, by country

Un atkal Baltijas valstis ir tās, kas pelnīja visvairāk, izņemot Islandi un Norvēģiju, pārējās Ziemeļeiropas valstis ir zem ES vidējā rādītāja. Vidēji banku uzņēmējdarbības modeļu rentabilitāte Baltijas valstīs bija augstāka nekā vidēji ES, ar nelielu izņēmumu globālās krīzes laikā un Latvijā 2019. gadā, un ievērojami augstāka nekā Zviedrijā²².

Banku nozarē izmaksu un ienākumu attiecība (Cost-to-Income Ratio - CIR) ir svarīgs rādītājs, kas atspoguļo bankas darbības efektivitāti, novērtējot operatīvās izmaksas attiecībā pret tās ienākumiem. Valstīs, kur konkurence ir lielāka, bankas var izjust lielāku spiedienu ieguldīt klientu apkalpošanā, tehnoloģijās un inovācijās, kas var palielināt operatīvās izmaksas. Tāpēc valstīs ar spēcīgu konkurenci izmaksu un ienākumu attiecība var būt augstāka. Kā redzams 23. attēlā, CIR efektivitātes koeficients 2023. gada jūnijā bija zemāks par ES vidējo rādītāju gan Baltijas, gan Ziemeļvalstīs, bet Latvijā un Lietuvā tas bija zemākais.

²² ECB. (2024). ECB Data Portal [dataset]. <https://data.ecb.europa.eu/>

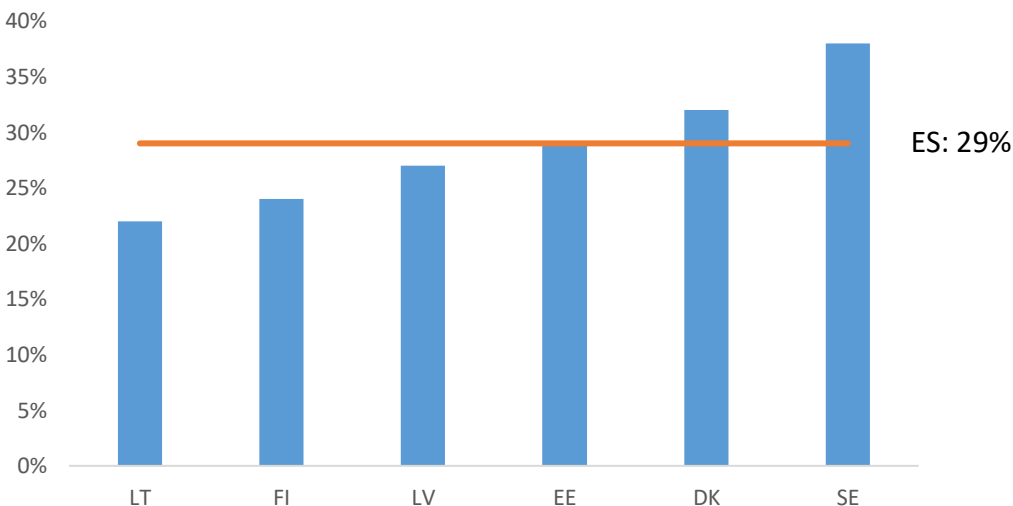

25. attēls. Banku nozares izmaksu attiecība pret ienākumiem Eiropā 2023. gada jūnijā.
Avots: Statista(2023) Cost-to-income ratio of the banking industry in Europe as of June 2023, by country

Novēroto parādību, ka Baltijas valstīs salīdzinājumā ar Ziemeļvalstīm ir augstākas aizdevumu procentu likmes, augstākas ROE un neto procentu maržas, var izskaidrot ar konkurences dinamikas atšķirībām. Ziemeļvalstīs spēcīga konkurence, visticamāk, rada spiedienu uz peļņas maržām, mudinot uzņēmumus piedāvāt zemākas procentu likmes. Turpretī Baltijas valstīs konkurences vide varētu būt labvēlīgāka, ļaujot uzņēmumiem saglabāt augstākas procentu likmes un citas komisijas un sasniegt augstāku peļņas normu. Zemāks CIR norāda arī uz zemāku konkurenci Latvijā. Taču, iespējams, augstāki rentabilitātes rādītāji (ROE, NIM) un zemāka izmaksu un ienākumu attiecība (CIR) Baltijas valstīs nav tikai zemas konkurences rezultāts. Alternatīvs izskaidrojums varētu būt augstāki riski, kas pastāv šajā reģionā salīdzinājumā ar citām Eiropas un Ziemeļvalstīm.

Klientu mobilitāte

Zema klientu mobilitāte ir identificēta kā potenciāls šķērslis lielākas konkurences veicināšanai banku nozarē ASV 2023. gadā²³. Tomēr pastāv arī cits viedoklis, kas liecina, ka zemais klientu mobilitātes līmenis nav saistīts ar šķēršļiem konta maiņai, bet gan ar to, ka klienti kopumā ir apmierināti ar pašreizējās bankas sniegtajiem pakalpojumiem. Accenture veiktā globālā banku pakalpojumu patērētāju aptauja 2023, kurā aptaujāti 49 000 klientu 33 valstīs, atklāj, ka tikai 23% augstu vērtē savas bankas produktu klāstu. Neapmierinātība veicina tendenci dažādot vairāku pakalpojumu sniedzēju piedāvātos produktus, un 59% pēdējā gada laikā ir iegādājušies jaunus finanšu pakalpojumus no citiem pakalpojumu sniedzējiem. Digitālās bankas maina situāciju: 52 % klientu, īpaši Āzijā un Latīņamerikā, ir konti, kas paredzēti īpašiem mērķiem, piemēram, maksājumiem vai valūtas maiņai²⁴. Kāda situācija ir mūsu reģionā?

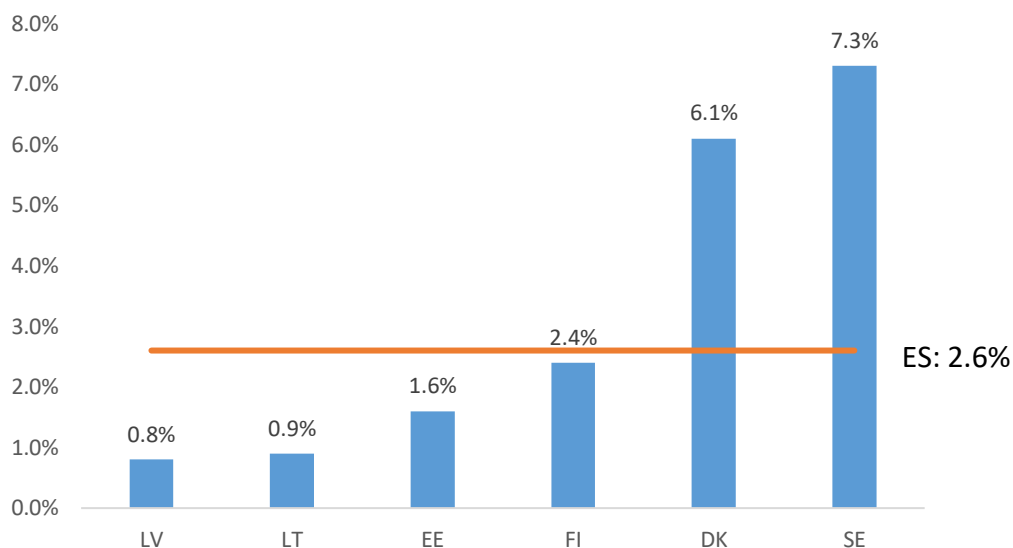
26. attēls. Klientu īpatsvars, kuri ir mainījuši vienu vai vairāku finanšu pakalpojumu sniedzēju produktus pēdējo piecu gadu laikā (2017-2022)

Avots: European Commission (2022): “Flash Eurobarometer FL509 : Retail Financial Services and Products”

²³ Kanter, J. (2023, June 20). Promoting competition in banking. <https://www.brookings.edu/events/promoting-competition-in-banking/>

²⁴ Accenture. (2023). Reignite human connections to discover hidden value (Global Banking Consumer Study, p. 44). <https://www.accenture.com/us-en/insights/banking/consumer-study-banking-reignite-human-connections>

Kā redzams 26. att., laikposmā no 2017. līdz 2022. gadam vidēji 29 % ES iedzīvotāju mainīja finanšu pakalpojumu sniedzēju, turklāt Zviedrijā klientu mobilitāte sasniedza 38 %, bet Lietuvā - 22 %. Lai gan Zviedrija ir viena no ES līderēm, arī Lietuva būtiski neatpaliek no Eiropas klientu mobilitātes ziņā. Situācija būtiski mainās, kad jāmaina hipotekāro kredītu sniedzējs.

27. attēls. Klientu īpatsvars, kuri pēdējo piecu gadu laikā mainījuši hipotekāro kredītu sniedzēju (2017-2022)

Avots: European Commission (2022): “Flash Eurobarometer FL509 : Retail Financial Services and Products”

No 27. att. redzams, ka Baltijas valstis atpaliek no ES vidējā rādītāja un ievērojami atpaliek no Zviedrijas: Latvijā un Lietuvā klienti maina hipotekāros kredītdāvējus deviņas reizes retāk nekā Zviedrijā.

Rodas jautājums, vai zema klientu mobilitāte ir vietējās mentalitātes iezīme vai to ietekmē citi faktori?

3. nodaļa

Stāsts par diviem tirgiem:
Zviedrijas banku darbība
Baltijas valstīs un Zviedrijā

3. nodaļa. Stāsts par diviem tirgiem: Zviedrijas banku darbība Baltijas valstīs un Zviedrijā.

Pelnītspēja ir galvenais bankas panākumu rādītājs. Pastāv uzskats, ka Zviedrijas bankas Baltijas reģionā pelna vairāk nekā Zviedrijā. Šajā pētījumā analizēti Zviedrijas banku SEB un Swedbank finanšu rādītāji visās Baltijas valstīs (Igaunijā, Latvijā, Lietuvā) un Zviedrijā. Mūsu pētījumā galvenā uzmanība pievērsta galvenajiem finanšu rādītājiem laika posmā no 2005. līdz 2023. gadam. Mēs analizējam pašu kapitāla atdevi (ROE), aktīvu atdevi (ROA), tīro procentu peļņu (NIM) un izmaksu un ienākumu attiecību (CIR), lai novērtētu banku sektora konkurences dinamiku šajos reģionos. Banku statistika iegūta no Orbis (2024), Moody's datu bāzes.

Analizējot šos koeficientus abām bankām visās iespējamās valstu kombinācijās (piemēram, Latvija pret Lietuvu, Latvija pret Igauniju, Latvija pret Zviedriju utt.), mēs plānojam:

- noteikt statistiski nozīmīgas SEB un Swedbank pelnītspējas atšķirības starp katru Baltijas valsti un Zviedriju;
- novērtēt šo atšķirību lielumu, lai noteiktu to praktisko nozīmi.
- iegūt ieskatu par šo banku relatīvo efektivitāti visos reģionos.

Tā kā finanšu dati nav sadalīti normāli, mēs izmantojam Mann-Whitney U-testu, lai novērtētu statistiski nozīmīgas finanšu rādītāju atšķirības starp valstīm katrai bankai. Šis tests ir piemērots divu neatkarīgu grupu salīdzināšanai, un tam nav nepieciešama datu normalitāte. Cliff Delta tests tika izmantots lai noteiktu šo atšķirību lielumu, tādējādi ļaujot novērtēt to praktisko nozīmi.

Kapitāla atdeve (ROE)

Šis rādītājs parāda, cik lielu peļņu banka gūst attiecībā pret pašu kapitālu. Lielāka ROE Baltijas valstīs salīdzinājumā ar Zviedriju liecinātu, ka bankas šeit efektīvāk izmanto

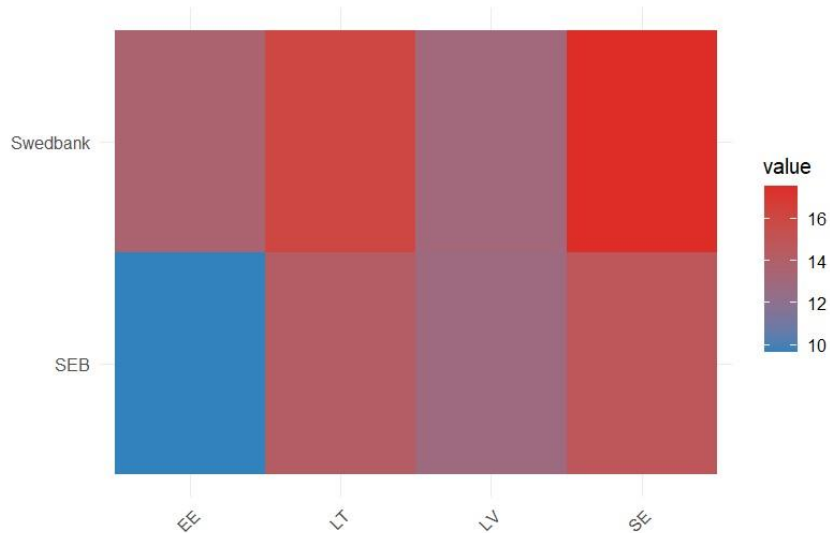
akcionāru pašu kapitālu. 2023. gada martā pašu kapitāla atdeve Ziemeļvalstīs bija augstāka nekā vidēji ES un Baltijas valstīs viena no augstākajām Eiropā (21. attēls), bet kāda bija pašu kapitāla atdeve ilgtermiņā?

1.tabula. Mann-Whitney U-testa rezultāti ROE

Grupa 1	Grupa2	U	p_value	Grupa1	Grupa 2	U	p_value
SEB LT	SEB LV	195	0.682724	SWED LT	SWED LV	215	0.324859
SEB LT	SEB EE	223	0.222961	SWED LT	SWED EE	195	0.686145
SEB LT	SEB SE	152	0.578257	SWED LT	SWED SE	139	0.342679
SEB LV	SEB EE	204	0.501892	SWED LV	SWED EE	149	0.369686
SEB LV	SEB SE	136	0.29445	SWED LV	SWED SE	110	0.065555
SEB EE	SEB SE	96	0.022*	SWED EE	SWED SE	135	0.284413

No 1. tab. redzams, ka Baltijas valstu un Zviedrijas pašu kapitāla atdeve statistiski nozīmīgi neatšķiras, izņemot SEB EE (Igaunija) un SEB SE (Zviedrija). Praktiskā nozīme liecina, ka Zviedrijā pašu kapitāla atdeve ir ievērojami augstāka nekā Igaunijā (Cliff Delta koeficients 0,44). Būtisku atšķirību neesamība pašu kapitāla atdeves rādītājos dažādās valstīs liecina, ka SEB un Swedbank nodrošina līdzīgu rentabilitāti attiecībā pret ieguldīto kapitālu (pašu kapitālu) visos reģionos (Baltijas valstīs un Zviedrijā). Tas varētu būt saistīts ar vairākiem faktoriem:

- Pārdomāts kapitāla izvietojums: SEB un Swedbank spēja stratēģiski izvietot kapitālu dažādos reģionos, lai palielinātu kopējo kapitāla atdevi.
- Standartizēta darbība: pamatdarbības konsekvence dažādos reģionos, piemēram, kredītriska pārvaldība, produktu piedāvājums un darbības efektivitāte, kas nodrošina salīdzināmu kapitāla atdevi.

28. attēls. SEB un Swedbank ROE mediānas siltuma karte

Lai efektīvi salīdzinātu šo banku konkurētspēju dažādās valstīs, mēs izmantojam siltuma kartes. Šie vizuālie rīki attēlo datus kā krāsu gradientu, skaidri un pārskatāmi atklājot tendences un likumsakarības. Kā redzams 28. attēlā, gan SEB, gan Swedbank pašu kapitāla atdeve Zviedrijā bija augstāka nekā Baltijas valstīs. Swedbank kapitāla atdeve bija augstāka nekā SEB visās valstīs. Latvijā abām bankām bija ļoti līdzīgi rezultāti, Lietuvā Swedbank pašu kapitāla atdeve bija nedaudz augstāka nekā SEB, bet Igaunijā Swedbank pašu kapitāla atdeve bija ievērojami augstāka nekā SEB. Rezultāti liecina, ka Baltijas valstīs darbojošos Zviedrijas banku pašu kapitāla atdeve laikposmā no 2005. līdz 2023. gadam nebija augstāka salīdzinājumā ar to mātes tirgu (Zviedriju). Interpretējot pašu kapitāla atdevi starp mātes un meitas bankām, jāievēro piesardzība. Kapitāla pārmaiņas saistītajās bankās var notikt stratēģisku iemeslu dēļ, un tās var nebūt precīzs patiesās pašu kapitāla atdeves rādītājs.

Aktīvu atdeve (ROA)

Šis rādītājs parāda, cik rentabla ir banka attiecībā pret tās kopējiem aktīviem. Augstāka ROA Baltijas valstīs liecinātu, ka bankas šajā reģionā uz vienu aktīvu eiro gūst lielāku peļņu.

2.tabula. Mann-Whitney U-testa rezultāti ROA

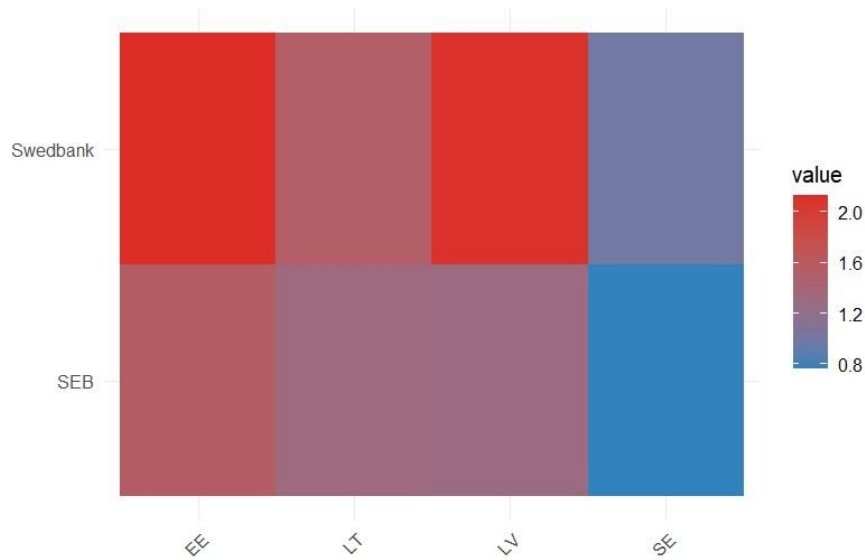
Grupa 1	Grupa2	U	p_value	Grupa1	Grupa 2	U	p_value
		113	7.31E-01		SWED	132	1.63E-01
SEB LT	SEB LV	68	1.23E-01	SWED LT	LV		
SEB LT	SEB EE	190	3.87E-06***	SWED LT	EE	110	4.10E-02*
SEB LT	SEB SE	135	1.89E-01	SWED LT	SE	263	5.43E-03**
SEB LV	SEB EE	268	3.36E-03**	SWED LV	EE	174	8.61E-01
SEB LV	SEB SE	319	6.48E-07***	SWED LV	SE	285	5.62E-04***
SEB EE	SEB SE			SWED EE	SE	304	5.66E-05***

Kā redzams 2.tab., statistiski nozīmīgas atšķirības aktīvu ienesīgumā starp Zviedriju un visām trim Baltijas bankām pastāv gan SEB, gan Swedbankā.

3.tabula. Cliff delta efekts ROA starp bankām

SEB	SEB LV	SEB LT	SEB EE	SWED	SWED LV	SWED LT	SWED EE
SEB LV	NA			SWED LV	NA		
SEB LT	0.081	NA		SWED LT	-0.269	NA	
SEB EE	0.252	0.349	NA	SWED EE	0.036	0.391	NA
SEB SE	-0.567	-0.919	-0.865	SWED SE	-0.667	-0.538	-0.778

Analizējot ietekmes lielumu (3.tab), redzams, ka SEB un Swedbank ROA Zviedrijā ir ievērojami zemāka nekā Lietuvā, Latvijā un Igaunijā. Būtiska atšķirība ir arī starp Lietuvu un Igauniju, kur ROA ir augstāka Igaunijā. Baltijas reģionā abu banku aktīvu atdeve bija visaugstākā Igaunijā.

29. attēls. SEB un Swedbank ROA mediānas siltuma karte

No 29.att. redzams, ka arī Swedbank ROA bija augstāka nekā SEB visās valstīs, un atšķirības bija lielākas nekā ROE gadījumā.

Ievērojami zemāki ROA rādītāji Zviedrijā salīdzinājumā ar Baltijas valstīm liecina, ka SEB un Swedbank gūst mazāku peļņu attiecībā pret to kopējiem aktīviem Zviedrijā. Tas varētu būt saistīts ar vairākiem iemesliem:

- Zemāka rentabilitāte: Bankas, iespējams, gūst mazāku peļņu no aizdevumiem vai citiem aktīviem Zviedrijā salīdzinājumā ar Baltijas valstīm.
- Lielāka aktīvu bāze: Zviedrijā salīdzinājumā ar Baltijas valstīm bankām varētu būt lielāka un potenciāli mazāk ienesīga aktīvu bāze. Tas varētu būt saistīts ar tādiem faktoriem kā lielāka orientācija uz aktīviem, kas nenes procentus, vai lielāka aizdevumu koncentrācija nozarēs ar zemāku ienesīgumu.

ROA analīze liecina, ka no 2005. līdz 2023. gadam bankām Baltijas valstīs bija ievērojami augstāka aktīvu atdeve nekā bankām Zviedrijā.

Neto procentu peļņa (NIM)

Zviedrijas banku augstāka ROA Baltijas valstīs aktualizē jautājumu: vai tīrā procentu peļņa (NIM) ir viens no galvenajiem virzītājspēkiem? Šis rādītājs atspoguļo starpību starp procentu ienākumiem, ko banka gūst no aizdevumiem, un procentu izdevumiem, ko tā maksā par noguldījumiem. Augstāks NIM Baltijas valstīs varētu liecināt par to, ka bankas šeit gūst lielāku peļņu no aizdevumu un aizņēmumu procentu likmju starpības.

4.tabula. Mann-Whitney U-testa rezultāti NIM

Grupa 1	Grupa2	U	p_value	Grupa1	Grupa 2	U	p_value
SEB LT	SEB LV	32	1.18E-03**	SWED LT	SWED LV	78	2.22E-03**
SEB LT	SEB EE	38	3.30E-03**	SWED LT	SWED EE	118	7.00E-02
		192	1.73E-06***			336	3.40E-09***
SEB LT	SEB SE			SWED LT	SWED SE		
SEB LV	SEB EE	214	3.39E-01	SWED LV	SWED EE	248	4.97E-02*
		342	1.13E-10***			341	2.26E-10***
SEB LV	SEB SE			SWED LV	SWED SE		
		342	1.13E-10***			340	4.53E-10***
SEB EE	SEB SE			SWED EE	SWED SE		

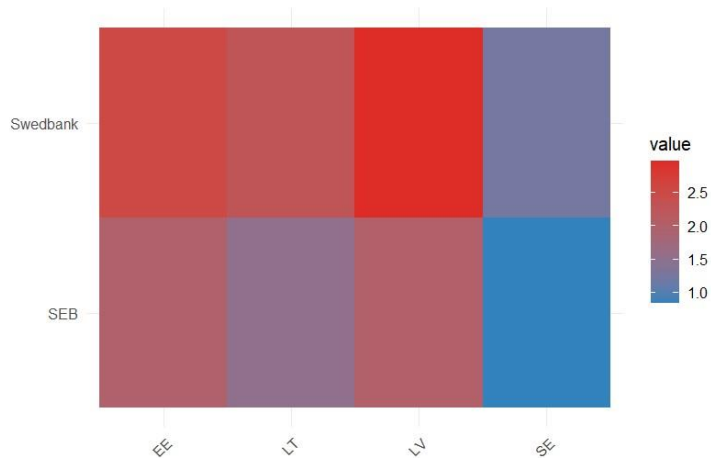
Kā redzams 4.tab., starp Zviedriju un visām Baltijas valstīm ir statistiski nozīmīga atšķirība (p -vērtība $< 0,001$) attiecībā uz NIM. NIM atšķirības starp Baltijas valstīm ir jauktas. Daži salīdzinājumi liecina par statistiski nozīmīgām atšķirībām (p -vērtība $< 0,05$ vai p -vērtība $< 0,01$), bet citi ir nenozīmīgi (p -vērtība $> 0,05$).

5.tabula. Cliff delta efekts NIM starp bankām

SEB	SEB LV	SEB LT	SEB EE	SWED	SWED LV	SWED LT	SWED EE
SEB LV	NA			SWED LV	NA		
SEB LT	-0.694	NA		SWED LT	-0.568	NA	
SEB EE	-0.186	0.636	NA	SWED EE	-0.374	0.346	NA
SEB SE	-1.000	-0.939	-1.000	SWED SE	-0.994	-0.965	-0.988

Ietekmes lieluma analīze liecina, ka starp Zviedriju un visām Baltijas valstīm ir liels ietekmes lielums (Cliff delta $> 0,33$) un statistiski nozīmīga atšķirība (p -vērtība $< 0,001$). Tas liecina, ka

Baltijas valstīs neto procentu peļņas norma ir ievērojami augstāka nekā Zviedrijā. Efekta lielums ir ļoti liels, tuvu 1, kas ir daudz lielāks nekā ROA gadījumā un liecina, ka atšķirības starp Baltijas reģionu un Zviedriju ir ļoti nozīmīgas. Siltuma kartes analīze parāda, ka arī NIM gadījumā Swedbanka ir pelnījusi vairāk nekā SEB visās valstīs. Tomēr NIM gadījumā līderis Baltijā vairs nav Igaunija, kā tas bija ROA gadījumā, bet gan Latvija. Viens no iemesliem varētu būt augstākas kreditēšanas likmes Latvijā.

30. attēls. SEB un Swedbank NIM mediānas siltuma karte

Kā bija gaidāms, neto procentu maržas (NIM) rezultāti atbilst aktīvu ienesīgumam (ROA). Zemāks NIM Zviedrijā norāda, ka SEB un Swedbank gūst mazāku peļņu no kreditēšanas darbības Zviedrijā salīdzinājumā ar Baltijas valstīm, jo aizdevumu procentu likmes Baltijas valstīs ir augstākas.

Izmaksu un ienākumu attiecība (CIR)

NIM koncentrējas uz ieņēmumu pusi, taču rentabilitāti būtiski ietekmē arī tas, cik efektīvi banka pārvalda savus darbības izdevumus. Šis rādītājs mēra, cik efektīvi banka pārvalda savus izdevumus attiecībā pret ienākumiem. Zemāks CIR Baltijas valstīs liecina, ka bankas šajā reģionā spēj labāk kontrolēt savas izmaksas, taču tas varētu liecināt arī par mazāku konkurenci.

6.tabula. Mann-Whitney U-testa rezultāti CIR

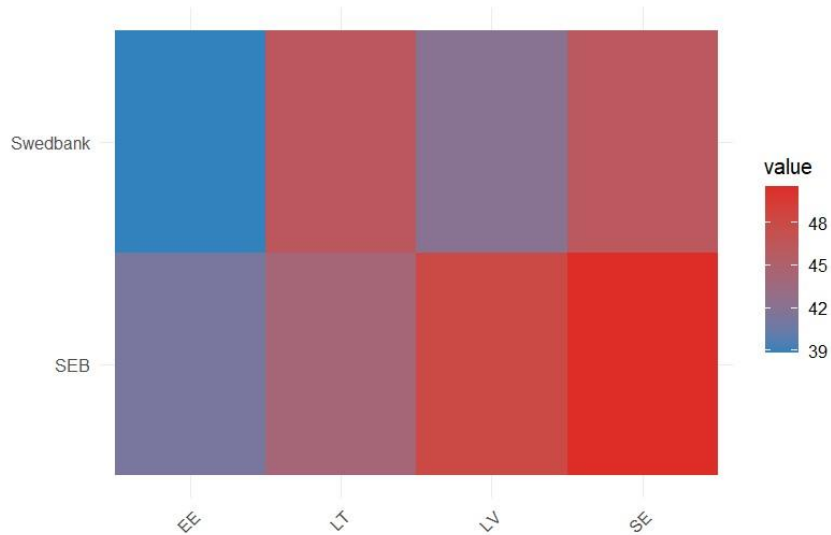
Grupa 1	Grupa2	U	p_value	Grupa1	Grupa 2	U	p_value
SEB LT	SEB LV	159	5.40E-01	SWED LT	SWED LV	240	8.50E-02
		221	2.46E-01			307	1.06E-04***
SEB LT	SEB EE			SWED LT	SWED EE		
SEB LT	SEB SE	123	1.51E-01	SWED LT	SWED SE	161	7.75E-01
SEB LV	SEB EE	286	2.17E-03**	SWED LV	SWED EE	245	6.12E-02
SEB LV	SEB SE	119	1.18E-01	SWED LV	SWED SE	116	9.81E-02
		59	4.10E-04***			62	6.11E-04***
SEB EE	SEB SE			SWED EE	SWED SE		

Starp Igauniju un Zviedriju ir būtiska statistiska atšķirība attiecībā uz CIR, bet starp pārējām valstīm nav skaidras tendences.

7.tabula. Cliff delta efekts CIR starp bankām

SEB	SEB LV	SEB LT	SEB EE	SWED	SWED LV	SWED LT	SWED EE
SEB LV	NA			SWED LV	NA		
SEB LT	-0.119	NA		SWED LT	0.330	NA	
SEB EE	-0.584	-0.224	NA	SWED EE	-0.357	-0.701	NA
SEB SE	0.304	0.281	0.655	SWED SE	0.322	0.058	0.637

Starp Zviedriju un Igauniju ir liela ietekme (Cliff delta > 0,33), ko papildina statistiski nozīmīga atšķirība (p-vērtība < 0,001). Tas nozīmē kā Zviedrijā CIR ir būtiski augstāks nekā Igaunijā, mēreni augstāks nekā Latvijā un nedaudz augstāks nekā Lietuvā. Tas liecina, ka SEB un Swedbank ir augstāka izmaksu struktūra attiecībā pret to ienākumiem Zviedrijā salīdzinājumā ar Baltijas valstīm. Novērojumā arī mēreni zemāks CIR Igaunijā salīdzinājumā ar Lietuvu un Latviju. Siltuma kartes analīze parāda jauktus rezultātus starp Lietuvu un Latviju: Latvijā SEB ir visaugstākais CIR, bet Swedbank - viszemākais.

31. attēls. SEB un Swedbank CIR mediānas siltuma karte

Pamatojoties uz iegūtajiem rezultātiem, ir grūti viennozīmīgi apgalvot, ka SEB un Swedbank Baltijas valstīs "patiešām pelna vairāk" nekā Zviedrijā. Lai gan augstāks NIM un ROA Baltijas valstīs un daļēji augstāks CIR Zviedrijā apstiprina sākotnējo hipotēzi, līdzīgā ROE liecina, ka šīs priekšrocības var kompensēt citi faktori. Interesanti, ka ROE analīze liecina par līdzīgu ieguldītā kapitāla atdevi dažādos reģionos, kas rosina padziļināti izpētīt rentabilitātes faktorus.

Nākamajā nodaļā, intervējot ekspertus, tiks pētīta Latvijas banku nozares turpmākā attīstība un transformācija plašākā Baltijas un Ziemeļeiropas kontekstā. Šī analīze ir nozīmīga, lai izprastu gaidāmos izaicinājumus un iespējas, kas veidos finanšu pakalpojumu nākotni Latvijas patērētājiem un uzņēmumiem.

4.nodaļa

Līdzsvarotas banku sektora attīstības iespējas Latvijā

Attēls veidots Microsoft Copilot

Lai izprastu banku sektora transformācijas procesu un tā ietekmi uz konkurenci Latvijas kontekstā, tika veiktas daļēji strukturētas intervijas ar 15 augsta līmeņa ekspertiem finanšu, konkurences, regulatora un politikas veidošanas jomās. Intervijas ar katru ekspertu ilga aptuveni 1 stundu.

Šīs intervijas sniedza padziļinātu ieskatu un vērtējumu no Latvijas ekspertiem dažādās jomās, t.sk:

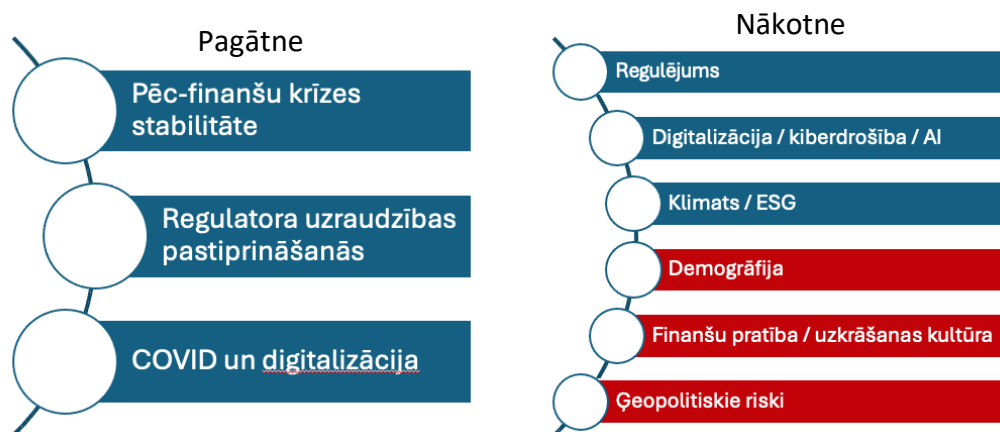
- Latvijas un starptautiskais finanšu sektors: gan universālās, gan nišas bankas
- Latvijas politikas veidotāji
- Latvijas banku regulators.

Aptaujās tika uzdoti jautājumi, aptverot šādas tēmas:

- Latvijas banku sektora pagātnes un nākotnes izaicinājumi
- Faktori, kas ietekmē Latvijas banku skaitu
- Konkurences intensitāte un kreditēšanas apjomi
- Nepilnības kreditēšanas tirgū un valsts loma
- Fintech un nebanku ietekme uz konkurences attīstību Latvijas banku sektorā.

Pagātnes un nākotnes izaicinājumi Latvijas banku sektorā

Latvijas banku sektors saskaras ar izaicinājumiem, kas atspoguļo gan vietējās, gan globālās tendences.

32.att. Ekspertu vērtējums par pagātnes un nākotnes izaicinājumiem banku sektorā²⁵

²⁵ Zilā krāsā – globālie izaicinājumi, sarkanā krāsā – Latvijai specifiskie izaicinājumi

Pēdējo desmit gadu laikā nozīmīgākie izaicinājumi ir bijuši šādi:

- Stabilitātes atjaunošana pēc finanšu krīzes: 2008.-2009. gada finanšu krīze būtiski ietekmēja banku sektoru, un pēdējā desmitgadē uzmanība tika pievērsta stabilitātes atjaunošanai. Tomēr, finanšu krīzes dziļums Latvijā bija viens no dziļākajiem Eiropas Savienībā un tas radīja vajadzību pēc ārkārtas pasākumiem.
- Regulatora uzraudzības pastiprināšanās: pēc globālās finanšu krīzes tika ievērojami pastiprināta regulatora uzraudzība banku sektorā. Lai gan ES direktīvas nosaka vienotus standartus visām dalībvalstīm, Latvijas regulējošās iestādes tos interpretē un īsteno stingrāk, ieviešot stingrākas prasības bankām un rūpīgāk tās uzraugot.
- Covid-19 un digitalizācija: pēdējos gados digitalizācija ir kļuvusi par galveno tendenci banku nozarē, un Latvijas bankas nav izņēmums.

Paredzams, ka nākotnē Latvijas banku sektors saskarsies ar līdzīgiem izaicinājumiem kā pārējā Eiropā, piemēram:

- Regulējums: regulējuma loma saglabāsies būtiska arī turpmāk. Eksperti uzskata, ka Latvijas pašreizējā stingrākā ES noteikumu interpretācija drīzumā varētu sasniegt līdzsvaru ar citām ES valstīm. Tomēr viņi arī prognozē, ka nākotnē palielināsies tieši ES noteikumu prasības.
- Digitālā transformācija: tehnoloģijas turpinās ietekmēt banku darbību, radot ne tikai jaunas iespējas, bet arī jaunus izaicinājumus saistībā ar datu drošību un kibernetizāciju.
- ESG un klimata jautājumi: uzņēmējdarbības ilgtspējai un vides, sociālajiem un pārvaldības (ESG) faktoriem būs jāpievērš arvien lielāka uzmanība, un bankām ir jāpielāgo savas stratēģijas, lai atbilstu šīm prasībām.

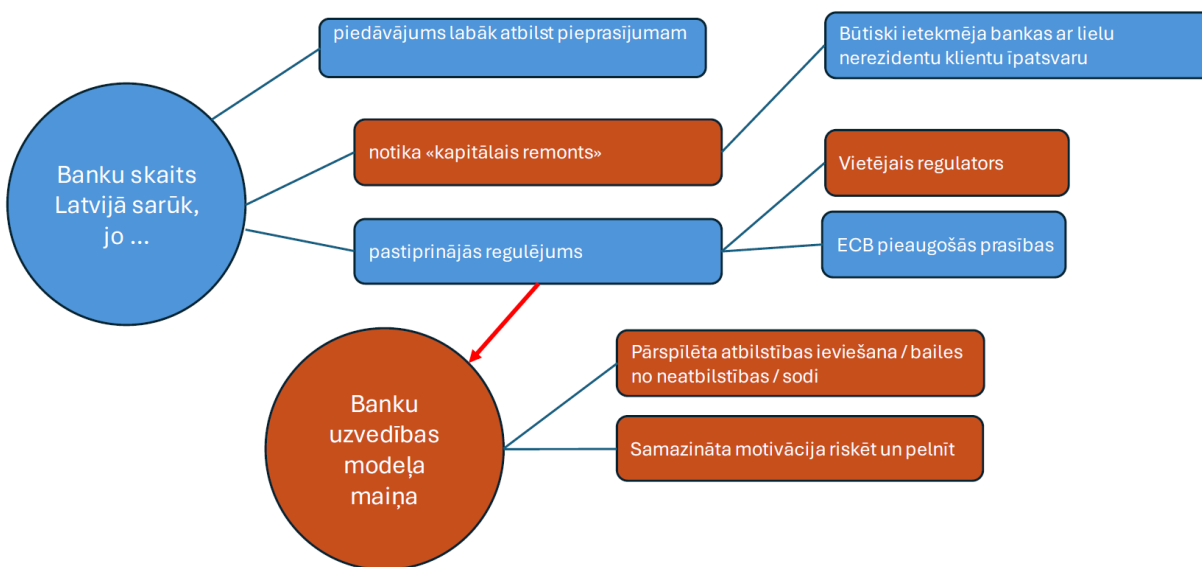
Papildus tam eksperti norādīja uz šiem specifiskiem izaicinājumiem Latvijā:

- Reģionālie ģeopolitiskie riski: ģeopolitiskā situācija reģionā var izraisīt Latvijas valsts riska prēmijas palielināšanos, kas savukārt var novest pie augstākām aizņemšanās izmaksām.

- Demogrāfiskās problēmas: Latvijas iedzīvotāju skaita samazināšanās radīs virkni problēmu banku sektoram, kas varētu ietekmēt tā izaugsmes perspektīvas un ilgtermiņa stabilitāti.
- Zems finanšu pratības līmenis: Eksperti uzsver zemo finanšu pratības līmeni gan iedzīvotāju vidū, gan uzņēmumos.

Faktori, kas ietekmē Latvijas banku skaitu

Latvijas banku skaitu ietekmē vairāki savstarpēji saistīti faktori.

33.att. Ekspertu vērtējums par banku skaitu ietekmējošajiem faktoriem²⁶

Nozīmīgākie no tiem:

- Tirgus lielums: Eksperti uzskata, ka Latvijas tirgum pietiktu ar 3-4 universālām komercbankām. Ņemot vērā iedzīvotāju skaitu un uzņēmējdarbības aktivitātes līmeni, lielāks banku skaits var nebūt ilgtspējīgs.
- Tirgus konsolidācija: pēdējos gados banku sektorā vērojama konsolidācijas tendence, ko veicināja finanšu krīze un tai sekojošais "kapitālais remonts". Tā rezultātā dažas bankas nonāca smagā finansiālā situācijā vai tika apsūdzētas

²⁶ Latvijas specifika ir iezīmēta sarkanā krāsā, bet vispārējās ES tendences - zilā krāsā.

naudas atmazgāšanā, un tās tika pārņemtas vai likvidētas. Šo tendenču rezultātā banku skaits Latvijā ir ievērojami samazinājies.

- Stingrāks regulējums: gan Eiropas Savienības (ES), gan Latvijas nacionālā regulējuma stingrība ir ietekmējusi banku uzvedības modeli. Stingrākas kapitāla, likviditātes un riska pārvaldības prasības padarījušas banku darbību dārgāku un sarežģītāku. Tas attur bankas no iesaistišanās riskantākās kreditēšanas darbībās un veicina konsolidāciju nozarē.
- Riska izvairīšanās: stingrā regulējuma un bažu par tā neievērošanu dēļ bankas ir kļuvušas izvairīgas no riska. Tās ir kļuvušas piesardzīgākas, izsniedzot kredītus, jo, novērtējot klientus, tās baidās no sodiem par neatbilstību. Šī nevēlēšanās uzņemt risku ierobežo kredītu pieejamību un kavē ekonomikas izaugsmi.

Konkurences intensitāte banku sektorā Latvijā

Balstoties uz ekspertu viedokļiem par iespējamību, šeit ir aprakstīti vairāki scenāriji, kas varētu ietekmēt konkurences intensitāti Latvijas banku sektorā (sk. 34.att).

34.att. Ekspertu vērtējums par konkurences intensitāti banku sektorā Latvijā²⁷

²⁷ Numerācija norāda uz ekspertu dominējošo viedokli attiecībā uz katra scenārija iestāšanās varbūtību

1. scenārijs: optimāls universālo banku skaits, ko atbalsta nišas bankas.

Iespējamība: augsta

Apraksts: Šis scenārijs atspoguļo ekspertu vispārējo viedokli, ka Latvijā ir optimāls universālo banku skaits atbilstoši tās tirgus lielumam. Nišas banku klātbūtne līdzās universālajām bankām tiek uzskatīta par labvēlīgu, jo tā veicina konkurenci, mazina koncentrācijas risku un ierobežo dažu lielu banku dominanci. Eksperti iesaka ne tikai saskaņot regulējuma interpretāciju banku uzraugiem, bet arī izpētīt iespēju nišas banku regulējumā piemērot mazāk stingru pieeju salīdzinājumā ar ECB uzraugāmajām bankām. Tas ļautu nišas bankām būt elastīgākām un konkurētspējīgākām savos specializētajos tirgos.

2. scenārijs: Investors iegādājas jau eksistējošu banku Latvijā un uztur esošo stratēģiju

Iespējamība: Vidēji augsta

Apraksts: Šis scenārijs paredz, ka investors iegādājas esošo banku Latvijā un saglabā tās pašreizējo stratēģiju. Tas varētu ietvert īpašnieku maiņu, piemēram, Blackstone aiziešanu un jauna akcionāra ienākšanu Citadelē un Luminor. Tomēr būtiskas pārmaiņas kreditēšanas apjomos nav sagaidāmas.

3. scenārijs: Ambiciozs investors iegādājas jau eksistējošu banku Latvijā un uzsāk aktīvu konkurenci

Iespējamība: Vidēja

Apraksts: Šajā scenārijā ambiciozs investors iegādājas Latvijā jau esošu banku un uzsāk aktīvu konkurenci. Tas varētu izraisīt īstermiņa kreditēšanas pieaugumu, bet maz ticams, ka tas radīs noturīgu kopējo kreditēšanas apjomu pieaugumu.

4. scenārijs: Ambiciozs investors dibina jaunu banku Latvijā un uzsāk aktīvu konkurenci

Iespējamība: Maza

Apraksts: Eksperti uzskata, ka šis scenārijs ir ļoti maz ticams. Tas ietver ambiciozu investoru, kas dibina jaunu banku Latvijā un iesaistās agresīvā konkurencē. Lai gan

tas potenciāli varētu palielināt konkurenci, problēmas, kas saistītas ar jaunas bankas infrostruktūras izveidi, ir ievērojamas un padara šo scenāriju mazāk ticamu.

5. scenārijs: Valsts bankas dibināšana, lai veicinātu konkurenci komercbanku sektorā

Iespējamība: Ļoti maza

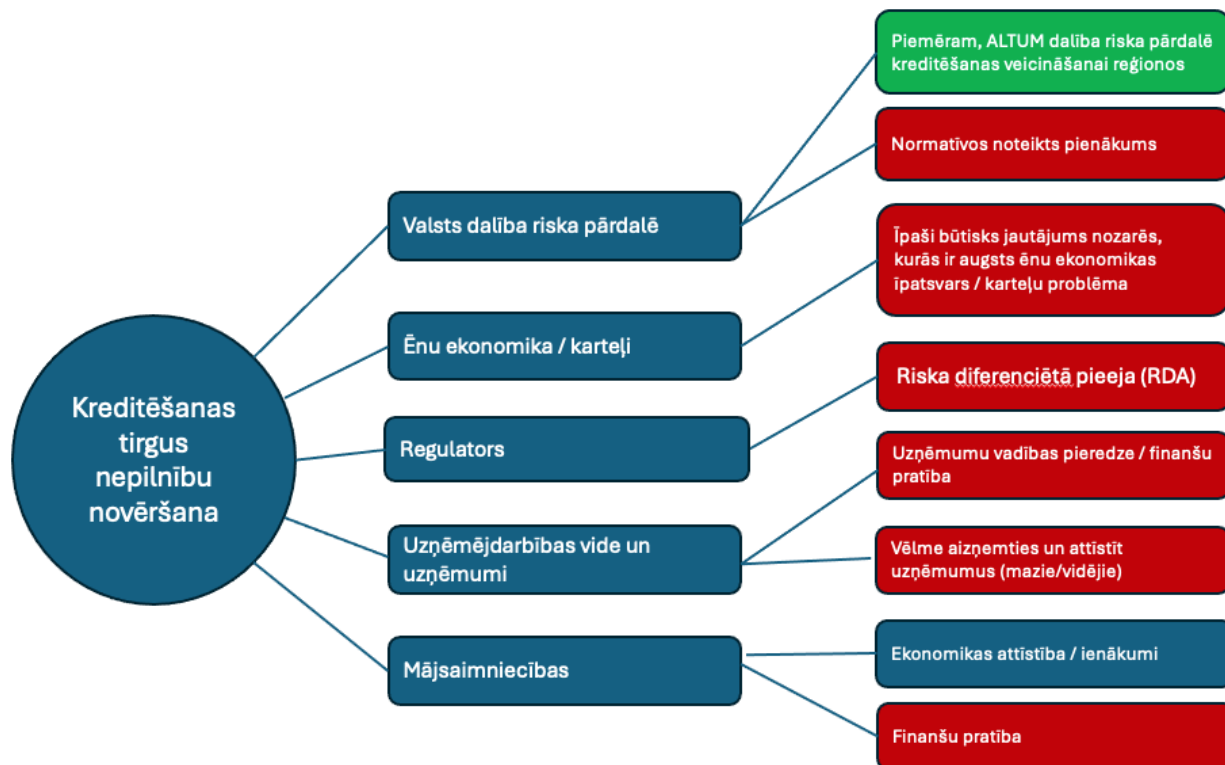
Apraksts: Šis scenārijs ietver valstij piederošas bankas izveidi, lai veicinātu konkurenci komercbanku nozarē. Tomēr eksperti uzskata, ka tas ir ļoti maz ticams, ņemot vērā ievērojamās izmaksas, kas saistītas ar bankas dibināšanu, un grūtības piesaistīt finansējumu par zemākām izmaksām nekā komercbankām. Turklāt rodas bažas par kredītportfeļa kvalitāti, ja valsts banka vēlas kreditēt klientus, kuriem komercbankas ir atteikušas aizdevumus. Atklāts paliek arī jautājums par to, kas segs šādas bankas izveides un darbības izmaksas. Turklāt uz valsts banku attiektos tādas pašas regulatīvās prasības kā uz komercbankām, un tai būtu jāievēro tādi paši klientu atbilstības kritēriji.

Kopējais novērtējums:

Latvijas banku sektors, visticamāk, saglabās savu pašreizējo struktūru ar ierobežotu universālo banku skaitu, ko papildina nišas bankas. Lai gan jaunu dalībnieku ienākšana tirgū vai būtiskas pārmaiņas esošo banku stratēģijās varētu mainīt konkurences situāciju, šie scenāriji tiek uzskatīti par maz ticamiem. Šobrīd neobankas un Fintech uzņēmumi tiek uzskatīti par nebūtiskiem konkurentiem tradicionālajām bankām Latvijā, taču eksperti iesaka tām sekot līdzi jaunumiem šajā nozarē, lai sagatavotos potenciālam ietekmes pieaugumam nākotnē.

Nepilnības kreditēšanas tirgū un valsts loma

Latvijas kredītu tirgus saskaras ar vairākiem izaicinājumiem, kas kavē tā izaugsmi un stabilitāti.

35.att. Ekspertu vērtējums par nepilnībām kreditēšanas tirgū un valsts lomu²⁸

Kā galvenos izaicinājumus eksperti izceļ sekojošo:

- Valsts loma kreditēšanas tirgus attīstībā:** riska pārdale un citi atbalsta pasākumi. Eksperti atzinīgi vērtē *Altum* darbību, atbalstot kreditēšanu segmentos, kurus bankas neapkalpo saskaņā ar saviem biznesa modeļiem. Viņi uzskata, ka *Altum* ir vērtīga valsts iniciatīva, kas jāturpina atbalstīt, jo tā veicina finanšu pieejamību dažādām sabiedrības grupām un stimulē ekonomikas izaugsmi. Vienlaikus eksperti uzsver, ka nav vēlama tieša valsts iejaukšanās banku biznesa modeļos, ieviešot piespiedu peļņas aplikšanu vai infrastruktūras nodrošināšanu reģionos. Šāda pieeja varētu ierobežot banku komercdarbības autonomiju un negatīvi ietekmēt finanšu tirgus efektivitāti. Eksperti uzsver skaidru lomu sadali starp valsti un bankām. Bankas ir komercuzņēmumi, kuru primārais uzdevums ir peļņas gūšana un klientu

²⁸ Ar zaļo krāsu izcelts ekspertu dominējošais viedoklis par labāko risinājumu. Jomas, kurās, pēc ekspertu domām, pastāv problēmas, ir atzīmētas sarkanā krāsā.

apkalpošana. Savukārt valsts loma ir nodrošināt regulējošo vidi, veicināt veselīgu konkurenci un īstenot atbalsta pasākumus, kas papildina banku piedāvājumu un nodrošina piekļuvi finansējumam tiem, kam tas citādi nebūtu pieejams.

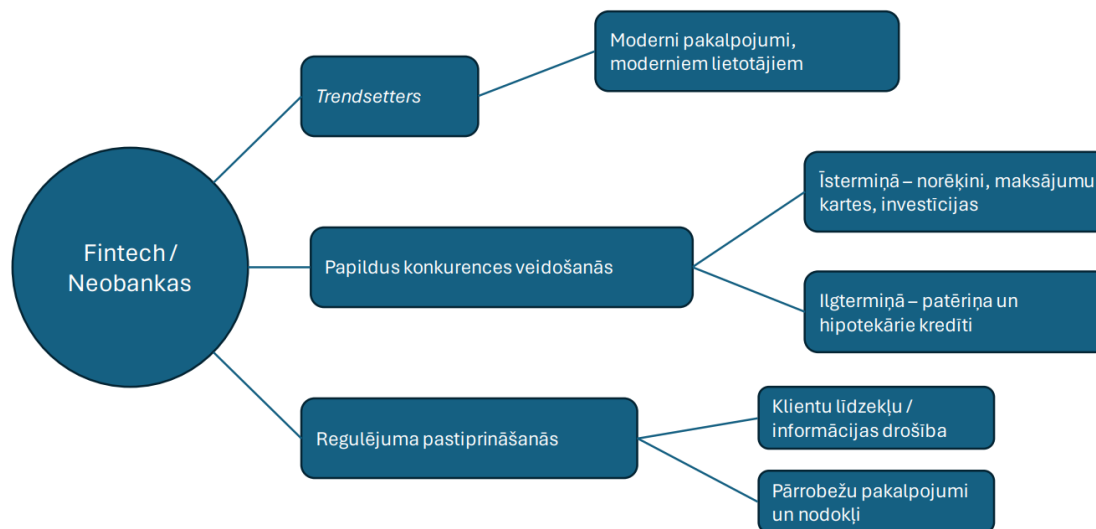
- **Ēnu ekonomika:** ēnu ekonomikas pastāvēšana rada virkni nopietnu problēmu Latvijas kredītu tirgū, kavējot tā attīstību un stabilitāti. Uzņēmumi, kas darbojas ēnu ekonomikā, bieži slēpj patiesu informāciju par savu finansiālo darbību, kas apgrūtina kredītu novērtējuma veikšanu un precīzu kredītriska novērtēšanu. Tas rada nenoteiktību bankām un palielina kredītrisku. Rezultātā uzņēmumi nespēj saņemt finansējumu no bankām un citām kredītiestādēm. Tas kavē to izaugsmi un attīstību, radot nevienlīdzīgus tirgus apstākļus un ierobežojot iespēju godīgi veikt uzņēmējdarbību. Šīs problēmas negatīvi ietekmē ne tikai kredītēšanas tirgu, bet arī Latvijas tautsaimniecību kopumā, kavējot tās izaugsmi un ilgtspējīgu attīstību.
- **Uzņēmējdarbības vide un uzņēmumi:**
 - nepietiekama finanšu pratība un vāja biznesa plānošana. Daudziem Latvijas uzņēmumiem, īpaši mazajiem, ir grūti plānot, veidot budžetu un efektīvi izmantot savas finanses. Tas var novest pie nepārdomātiem izdevumiem, nepietiekamiem uzkrājumiem un grūtībām piesaistīt finansējumu no bankām un citiem aizdevējiem. Vājas uzņēmējdarbības plānošanas prasmes neļauj uzņēmumiem skaidri definēt mērķus, stratēģijas un riska pārvaldības pasākumus, kas nepieciešami ilgtermiņa panākumiem un investoru uzticības iegūšanai. Negatīvs faktors ir arī nespēja sniegt bankām pietiekamu informāciju par uzņēmuma finansiālo stāvokli un izaugsmes perspektīvām.
 - korporatīvās pārvaldības prakses trūkums. Neskaidras pārvaldības struktūras, neskaidra atbildība un neefektīvi lēmumu pieņemšanas procesi izraisa investoru un kreditoru neuzticību. Vāja korporatīvā pārvaldība apgrūtina uzņēmumu spēju piesaistīt finansējumu un pārliecināt potenciālos partnerus par savu stabilitāti un ilgtspēju. Īpaši problemātiska ir uzņēmumu sadrumstalotība mazākos uzņēmumos (n-tie SIA), cenšoties diversificēt

riskus. Šāda prakse apgrūtina aizdevumu saņemšanu, jo bankām ir grūtāk novērtēt uzņēmuma aktīvus un nodrošinājumu.

- vēlme aizņemties un attīstīt uzņēmumus. Latvijas uzņēmumu izaugsmi ierobežo gan piesardzība parādsaistību palielināšanā, gan nepietiekamas zināšanas par finansēm. Lai veicinātu izaugsmi, uzņēmumiem aktīvi jāpiesaista kapitāls, piesaistot jaunus investorus un apsverot dažādus finansējuma avotus. Uzņēmumu apvienošanās un pārņemšana (M&A) ir izplatīts izaugsmes veids Rietumvalstīs, savukārt Latvijā šī prakse ir ierobežota. Šī piesardzība un zināšanu trūkums rada apburto loku: uzņēmēji nevēlas augt, jo nezina, kā to darīt efektīvi, un zināšanu trūkums kavē ambīcijas. No otras puses, pārmērīgas ambīcijas bez atbilstošām zināšanām var radīt nevajadzīgus riskus un apdraudēt uzņēmuma stabilitāti. Šajā sakarā ir svarīgi atrast līdzsvaru starp līdzsvarotu pieeju un ambīcijām.
- **Mājsaimniecības:** finanšu prasības trūkums. Daudzām Latvijas mājsaimniecībām trūkst zināšanu un prasmju, lai efektīvi pārvaldītu savas finanses. Tas var novest pie parādu uzkrāšanās, nepietiekamiem uzkrājumiem un grūtībām sasniegt finanšu mērķus. Salīdzinājumā ar citām Eiropas valstīm Latvijā ir zema uzkrājumu un investīciju aktivitāte. To var skaidrot ar dažādiem faktoriem, tostarp zemu uzticības līmeni finanšu iestādēm, negatīvu iepriekšējo ieguldījumu pieredzi un izvairīšanos no riska.

Fintech un Neobankas konkurences veicināšanā

Ekspertu viedokļi ir apkopoti 36.attēlā.

36.att. Ekspertu vērtējums par Fintech un Neobanku nozīmi konkurences veicināšanā banku sektorā

- **Fintech un neobankas kā tendenču noteicējas.** Tās piedāvā mūsdienīgus risinājumus un pakalpojumus, lai apmierinātu mūsdienu klientu vajadzības. Tradicionālajām bankām nevajadzētu atpalikt no šiem tendenču noteicējiem. Kad tirgū parādās jauns efektīvs rīks, bankas apsver tā iekļaušana savā piedāvājumā.
- **Konkurences veicināšana.** Fintech un neobankas veicina konkurenci finanšu pakalpojumu tirgū, piedāvājot vienkāršus un pieejamus pakalpojumus, piemēram, maksājumus, maksājumu kartes un pamata ieguldījumus. Tomēr sarežģītākus un personalizētākus pakalpojumus, piemēram, kreditēšanu un ieguldījumu konsultācijas, joprojām galvenokārt piedāvā tradicionālās bankas. Ilgtermiņā eksperti prognozē, ka fintech un neobankas ienāks arī patēriņa un hipotekāro kredītu tirgū.
- **Normatīvā ietekme.** Finanšu tehnoloģiju straujā izaugsme ir saistīta ar salīdzinoši zemākām regulatīvajām prasībām nekā tradicionālajām bankām. Tomēr paredzams, ka nākotnē regulatīvās prasības attiecībā uz fintech pieaugs.
- **Atbilstības un kiberdrošības riski.** Šo risku pārvaldība palielinās uzņēmumu izmaksas, kā rezultātā palielināsies maksa klientiem. Fintech uzņēmumiem būs jāatrod līdzsvars starp drošības prasību ievērošanu un pievilcīgu pakalpojumu piedāvāšanu klientiem, kuri ir pieraduši pie “bezmaksas” pakalpojumiem.

**ĒKONOMISTU
APVIENĪBA**

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

Eiropas Parlaments

2024.gada jūnijs